

ČLÁNKY A STUDIE

JAN JANÁK

Sociálně ekonomická struktura někdejšího Jihlavského kraje
po dovršení průmyslové revoluce na Moravě

Jihlavský kraj, jak jej známe v jeho podobě z let 1855—1880, popř. 1868, zaujímal moravskou část Českomoravské vrchoviny a čítal v roce 1820 240 684 obyvatel, tj. 11,18 % obyvatelstva celé Moravy. Proti údajům uváděným K. Kořístkou¹ k roku 1860 — tehdy měly okresy tvořící tento kraj 219 046 obyvatel — vzrostl počet jeho obyvatelstva o 9,87 %. Území, které tvořilo někdejší Jihlavský kraj, se skládalo v roce 1880 z berních okresů Jihlava-město a Jihlava-venkov, Bystřice nad Pernštejnem, Dačice, Velké Meziříčí, Nové Město na Moravě, Město Žďár, Telč, a Třebíč a populační vzestup těchto okresů je zřejmý z této tabulky:

berní okres	počet obyvatel		přírůstek v %
	r. 1860	r. 1880	
Jihlava-město	48 188	22 378	20,33
Jihlava-venkov		35 606	
Bystřice n. Pernštejnem	21 282	22 698	6,65
Dačice	20 476	21 375	4,40
Velké Meziříčí	34 429	37 878	10,02
Nové Město na Moravě	22 121	23 231	5,02
Město Žďár	14 388	14 556	1,17
Telč	28 276	29 374	3,88
Třebíč	29 886	33 588	12,39

Největší populační přírůstek zaznamenaly okresy, ve kterých existovala rozsáhlejší průmyslová výroba a ve kterých bylo roku 1880 zjištěno nejvyšší procento průmyslových a živnostenských dělníků, tj. Jihlava-město, Jihlava-venkov

a Třebíč; určitou výjimku tvoří okres Velké Meziříčí, kde ještě stále nadměrně rostlo okresní město.

Budeme-li v dalším mluvit o okresech (zkráceně o.), budeme mít vždy na mysli berní okresy, které se v naprosté většině kryly s okresy soudními. Pokud jde o organizaci politické správy, tvořilo město Jihlava samostatný politický okres, neboť mělo zvláštní statut. Samostatným politickým okresem, který se kryl s okresem berním, byl i okres Jihlava-venkov. Okresy Bystřice n. P., Nové Město na M. a Město Žďár byly součástí politického okresu Nové Město na M. Okresy Dačice a Telč náležely do politického okresu Dačice a o. Velké Meziříčí byl současně politickým okresem. Okres Třebíč tvořil součást politického okresu třebíčského.

Budeme vycházet zejména z údajů statistiky moravského průmyslu k roku 1880, tj. v době, kdy byla v českých zemích dovršena průmyslová revoluce.² Tato statistika byla vypracována společnou statistikou kanceláří obchodních a živnostenských komor v Brně a Olomouci³ a i když si některé její údaje odporují, přece jenom nám umožňují srovnat stav v někdejší Jihlavském kraji se stavem na celé Moravě.

K dispozici budeme mít zejména tři skupiny údajů: o počtu dělníků pracujících v průmyslu a živnostech, o počtu jednotlivých živností a o výši výdělkové daně, popř. i daně z příjmu těmito živnostmi v roce 1880 odvedené.

Nejdříve k počtu dělníků pracujících v průmyslu a živnostech. Zde je třeba mít na zřeteli, že jde o pomocné hledisko a že tento údaj nemusí podávat svědectví o stupni industrializace místa nebo okresu. Dělníci zjištěni v jednotlivých místech — jde o údaje získané ze sčítání lidu, které bylo v Rakousku uskutečněno k 31. prosinci 1880⁴ — nemusili být zaměstnáni nejen v tomto místě, ale ani v příslušném okrese. Zejména pro některé okresy Českomoravské vrchoviny byl typický vysoký počet stavebních dělníků, ti však v mnohých případech pracovali nejen mimo rámec Jihlavského kraje, nýbrž i mimo rámec země, zejména ve Vídni a jinde v Dolních i Horních Rakousích. Na druhé straně především jihlavský průmysl mohl mít přitažlivost i pro dělnictvo ze sousedních okresů v Čechách.

Poté, co jsme si uvedli počet obyvatelstva jednotlivých okresů k roku 1880, budiž uveden počet dělníků pracujících v průmyslu a živnostech a procento, které tito dělníci tvořili:

Jihlava-město	4 926	22,01 %	Jihlava-venkov	3 843	10,79 %
Bystřice n. P.	2 249	9,91 %	Dačice	1 887	8,83 %
Velké Meziříčí	3 212	8,48 %	Nové Město na M.	2 030	8,74 %
Město Žďár	1 205	8,28 %	Telč	2 259	7,69 %
Třebíč	3 404	10,13 %	Jihlavský kraj	25 015	10,39 %

Na Moravě pracovalo jako dělníci v průmyslu a živnostech 11,07 % veškerého obyvatelstva, Jihlavský kraj se tak od tohoto procenta příliš nelišil a přibližoval se mu. Odděloval se tak výrazně od Hradištského kraje zaujímajícího jihovýchodní část Moravy, ve kterém bylo zaznamenáno pouze 6,98 % průmyslových a živnostenských dělníků.⁵

Jestli seřadíme údaje o procentu dělníků v průmyslu a živnostech ze 75 moravských okresů, je o. Jihlava-město na 4. místě, o. Jihlava-venkov na 33. místě,

o. Třebíč a Bystřice n. P. na 37. a 38. místě a zbývající okresy se pohybují ve druhé polovině žebříčku: o. Dačice, Nové Město na M. a Velké Meziříčí na 44. až 46. místě, o. Žďár na 51. místě a o. Telč na 56.—57. místě.

Pro pochopení dalšího je zapotřebí uvést, že pro západní Moravu byl typický vysoký počet obcí s malým počtem obyvatel. Pomineme-li Jihlavu, bylo nejméně obcí v o. Žďár, a to 26 a na jednu obec zde připadalo 559 obyvatel, druhý nejmenší počet obcí byl v o. Nové Město na M. (46), kde byla jedna obec tvořena průměrně 505 obyvateli, největší obce se nacházely v o. Velké Meziříčí, kde jich bylo 53 s průměrným počtem 714 obyvatel a hned za tímto okresem byl o. Jihlava-venkov s 50 obcemi o průměrném počtu 698 obyvatel na jednu obec. V o. Dačice bylo 57 obcí průměrně o 375 obyvatelích, v o. Třebíč bylo 56 obcí s průměrem 599 obyvatel, v o. Bystřice n. P. 67 obcí průměrně o 338 obyvatelích — v tomto okrese byly nejmenší průměrné obce — a na druhém místě byl o. Telč o 84 obcích s průměrem 349 obyvatel na jednu obec.

Komunikační odlehlost zejména jihozápadní Moravy pak vedla k tomu, že v období před průmyslovou revolucí i v jejím průběhu zde docházelo k odbourávání průmyslu umístěného nejen ve vsích a městečkách, nýbrž i v některých větších městech jako byla Telč a Dačice.⁶ Nevytvořila se zde proto žádná větší průmyslová enkláva a tovární podniky byly s určitými výjimkami tvořeny městy zcela osamocené.

Uveďme si nejdříve sídla, která měla v roce 1880 více než tisíc obyvatel. Takovýchto míst bylo v kraji celkem 33 a počet jejich obyvatel udává tato tabulka:

1. Jihlava	22 378	19. Opatov, o. Třebíč	1 596
2. Třebíč s židovskou obcí	9 343	20. Kněžice, o. Jihlava-venkov	1 404
3. Velké Meziříčí	5 623	21. Luka n. J., o. Jihlava-venkov	1 387
4. Telč	5 116	22. Radostín, o. Vel. Meziříčí	1 382
5. Třešť, o. Jihlava-venkov	4 374	23. Jimramov, o. Nové Město	1 348
6. Brtnice, o. Jihlava-venkov	3 491	24. Fryšava, o. Nové Město	1 318
7. Bystřice n. P.	3 061	25. Bohdalov, o. Žďár	1 316
8. Město Žďár	2 795	26. Želetava, o. Telč	1 224
9. Slavonice, o. Dačice	2 662	27. Nová Říše, o. Telč	1 170
10. Dačice	2 497	28. Budišov, o. Třebíč	1 136
11. Nové Město na M.	2 462	29. Podklášteří, o. Třebíč	1 109
12. Batelov, o. Jihlava-venkov	2 412	30. Tasov, o. Vel. Meziříčí	1 101
13. Velká Bíteš, o. Vel. Meziříčí	2 122	31. Vel. Beranov, o. Jihlava-ven.	1 044
14. Kamenice, o. Jihlava-venkov	2 039	32. Rudíkov, o. Vel. Meziříčí	1 035
15. Křižanov, o. Vel. Meziříčí	1 956	33. Studená, o. Telč	1 029
16. Měřín, o. Vel. Meziříčí	1 889	34. Strážek, o. Bystřice n. P.	1 022
17. Stonařov, o. Jihlava-venkov	1 782	35. Uhřínov, o. Vel. Meziříčí	1 022
18. Horní Bory, o. Vel. Meziříčí	1 629	36. Osová Bítýška, o. Vel. Mez.	1 003

Z těchto 36 míst s více než tisícem obyvatel dosáhlo jenom 20 moravského průměru dělníků v průmyslu a živnostech, kdežto značná část zbývajících patřila

mezi místa ryze zemědělská. Ukazuje to tabulka o počtu dělníků a o procentu, které v těchto 36 místech tvořili průmysloví a živnostenská dělníci:

Jihlava	4 926	22,01 %	o. Bystřice n. P.:		
o. Jihlava-venkov:			Bystřice n. P.	653	21,33 %
Třešť	1 030	23,55 %	Strážek	113	11,06 %
Brtnice	383	10,94 %	o. Velké Meziříčí:		
Batelov	263	10,90 %	Velké Meziříčí	1 087	19,33 %
Kamenice	256	12,56 %	Velká Bíteš	423	19,93 %
Stonařov	383	21,49 %	Křižanov	244	12,47 %
Luka nad Jihlavou	129	9,30 %	Měřín	242	12,81 %
Kněžice	117	8,33 %	Horní Bory	109	6,69 %
Velký Beranov	200	19,16 %	Radostín	51	3,69 %
o. Dačice:			Tasov	44	4,00 %
Slavonice	313	11,76 %	Rudíkov	44	4,25 %
Dačice	327	13,10 %	Uhřínov	31	3,03 %
			Osová Bítýška	55	5,48 %
o. Nové Město na M.:			Želetava	108	8,82 %
Nové Město na M.	412	16,73 %	Nová Říše	194	16,58 %
Jimramov	230	17,06 %	Studená	153	14,87 %
Fryšava	125	9,48 %	o. Třebíč:		
o. Město Žďár:			Třebíč s žid. obcí	1 862	19,93 %
Město Žďár	452	16,17 %	Opatov	151	9,46 %
Bohdalov	1	0,08 %	Budišov	70	6,16 %
o. Telč:			Podklášteří	200	18,03 %
Telč	483	9,44 %			

V těchto 36 místech s více než tisícem obyvatel žilo 41,25 % všech obyvatel Jihlavského kraje, bylo zde ale soustředěno 63,41 % všech průmyslových a živnostenských dělníků.

V některých okresech byla velmi značná část dělnictva koncentrována přímo v okresním městě. Zejména v Třebíči žilo 54,70 % veškerého průmyslového a živnostenského dělnictva třebíčského okresu a když připočteme i Podklášteří, které s Třebíčí přímo souviselo, bylo to 60,58 %.

Tento stav je zřejmý z tabulky, jejíž první číslo ukazuje, kolik procent obyvatel okresu žilo v okresním městě a druhé číslo, kolik procent dělníků celého okresu bylo v tomto městě zjištěno:

Bystřice n. P.	13,48	29,03	Město Žďár	19,20	37,51
Dačice	11,68	17,33	Telč	17,42	21,38
Velké Meziříčí	14,85	33,84	Třebíč	27,82	54,70
Nové Město na M.	10,60	20,30			

Nemělo by význam uvádět počet a procento dělníků ve všech 440 obcích, které tvořily Jihlavský kraj, uvedeme si však alespoň ty obce v kategorii do tisíce obyvatel, ve kterých bylo napočteno 50 nebo více dělníků v průmyslu a živnostech:

	oby- vatel	děl- níků	% dělníků		oby- vatel	děl- níků	% dělníků
o. Jihlava-venkov:				o. Bystřice n. P.:			
Puklice	920	114	12,39	Rozsochy	780	65	8,33
Dřevěné Mlýny	792	160	20,20	Dalečín	710	73	10,28
Dlouhá Brtnice	688	50	7,27	Štěpánov n. Svr.	691	154	22,29
Hosov	588	56	9,52	Zvole	650	63	9,69
Handlovy Dvory	427	101	23,65	Ujčov	225	52	23,11
o. Dačice:				o. Město Žďár			
Matějovec	659	129	19,58	Nové Veselí	983	85	8,65
Dolní Bolíkov	508	62	12,20	Ostrov n. Osl.	777	76	9,78
Budeč	471	54	11,46	Jámy	687	73	10,63
o. Velké Meziříčí:				Zámek Žďár	604	128	21,19
Vídeň	990	54	5,45	Najdek	435	52	11,95
Netín	941	62	6,59	Dolní Hamry	422	66	15,64
o. Nové Město na Moravě:				o. Telč:			
Křižánky	785	65	8,28	Mrákotín	926	144	15,55
Dolní Bobrová	774	86	11,11	Stará Říše	751	66	8,79
Blatiny	646	64	9,91	Popelín	745	62	8,32
Sněžné	637	59	9,26	Česká Olešná	591	82	13,87
Horní Bobrová	635	72	11,34	o. Třebíč:			
Kuklík	560	90	16,07	Heračice	939	73	7,77
Krásné	522	58	11,11	Stařeč	939	59	6,28
Radňovice	397	60	15,11	Vladislav	880	125	14,21
				Trnava	734	51	6,95
				Okříšky	613	53	8,65

Míst, která můžeme označit za převážně dělnická, tj. takových, ve kterých bylo více než 20 % dělníků pracujících v průmyslu a živnostech, bylo v kraji 11. Z nich byly pouze 4 obce nad tisíc obyvatel a v tom jen 2 okresní města, 3 místa byla v kategorii od 500 do tisíce obyvatel a zbývající 4 v kategorii pod 500 obyvatel. V okresech Dačice, Velké Meziříčí a Třebíč se obce s více než 20 % dělnického obyvatelstva vůbec nenacházely. V ostatních okresech to byla tato sídla:

		obyvatel	z toho dělníků	% dělníků
1.	Vříst, o. Nové Město na M.	192	49	25,52
2.	Horní Meziříčko, o. Telč	173	41	23,70
3.	Handlovy Dvory, o. Jihlava-venkov	427	101	23,65
4.	Třešť, o. Jihlava-venkov	4 374	1 030	23,55
5.	Ujčov, o. Bystřice n. P.	225	52	23,11
6.	Štěpánov n. Svr., o. Bystřice n. P.	691	154	22,29
7.	Jihlava	22 378	4 926	22,01
8.	Stonařov, o. Jihlava-venkov	1 782	383	21,49
9.	Bystřice n. P.	3 061	653	21,33
10.	Zámek Žďár, o. Město Žďár	604	128	21,19
11.	Dřevěné Mlýny, o. Jihlava-venkov	792	160	20,20

Míst s 10 až 19,99 % průmyslových a živnostenských dělníků bylo v kraji 64. Na jednotlivých okresech jich bylo od 4 do 14. Zde je jejich přehled:
o. Jihlava-venkov: 5 (Batelov, Velký Beranov, Kamenice, Brtnice, Puklice),

- o. Bystřice n. P.: 14 (Blažkov, Dalečín, Habří, Hrdá Ves, Josefov, Kovářová, Olešniška, Pernštejn, Horní Rožínka, Rožná, Strachujov, Strážek, Švařeč, Unčín),
- o. Dačice: 13 (Bílkov, Budeč, Dačice, Malý Jeníkov, Kostelní Vydří, Maříž, Matějovec, Mutná, Dolní Němčice, Horní Radíkov, Dolní Bolíkov, Olšany, Slavonice),
- o. Velké Meziříčí: 4 (Velká Bíteš, Křižanov, Velké Meziříčí, Měřín),
- o. Nové Město na M.: 10 (Horní Bobrová, Dolní Bobrová, Jimramov, Krásné, Kuklík, Líšná, Nová Ves u Nového Města na M., Nové Město na M., Radňovice, Studnice),
- o. Město Žďár: 4 (Dolní Hamry, Jámy, Nejdek, Město Žďár),
- o. Telč: 10 (Česká Olešná, Bohuslavice, Hory, Krahulčí, Mrákotín, Horní Pole, Palupín, Praskolesy, Nová Říše, Studená),
- o. Třebíč: 4 (Týn, Třebíč s žid. obcí, Podklášteří, Vladislav).

Z celkového počtu 440 obcí bylo tak pouze v 75 obcích napočteno deset a více procent průmyslových a živnostenských dělníků, což představovalo 17 % obcí Jihlavského kraje.

Věnujme nyní pozornost počtu průmyslových a živnostenských závodů a jejich rozdělení podle výrobních oborů. Ke zcela jednoznačným závěrům nebudeme moci bohužel dospět, a to vzhledem k již zmíněným odlišným údajům uvedené statistiky.

Máme k dispozici tyto přehledy:

1. Hlavní přehled živností vykonávaných roku 1880 na Moravě, který byl sestaven podle živnostenských rejstříků brněnské a olomoucké obchodní a živnostenské komory. Nazveme jej přehled A.⁷

2. Přehled samostatných živnostníků, který byl sestaven na základě výsledků sčítání lidu k 31. prosinci 1880. Nazveme jej přehled B.⁸

3. Přehled pomocných dělníků sestavený rovněž na základě uvedeného sčítání lidu. Naše dosavadní úvahy vycházely z čísel tohoto přehledu, který nazveme přehled C.⁹

4. Statistiku živností vykonávaných v jednotlivých místech Moravy sestavenou na základě výsledků sčítání lidu a statistik živnostníků oprávněných k volbě do obchodní a živnostenské komory. Statistika uvádí počet samostatných obchodníků a živnostníků, počet oprávněných k volbě do komory a počet pomocných dělníků rozdělený na pomocníky a učně, a to pro všechna místa na Moravě. Označíme ji jako přehled D.¹⁰

5. Statistiku produktivních živností vykonávaných v jednotlivých místech Moravy. Nejsou zde však uvedeny živnosti, které nebyly zastoupeny v berním okrese aspoň deseti závody a nadto jsou jmenovitě uvedena jen ta místa, ve kterých byly nejméně dvě samostatné živnosti dotyčné kategorie. Uvádí se vždy živnost, počet samostatných živnostníků, pomocníků a učňů a souhrn pro berní okres. Údaje tohoto přehledu, který označíme jako přehled E, vycházejí z cifer přehledů B a C.¹¹

6. Zatížení jednotlivých živností výdělkovou daní a daní z příjmu včetně zeměpanských přírážek v roce 1880. Přehled je sestaven podle skupin a tříd živností a podle soudních okresů¹² a vychází z údajů živnostenských rejstříků vedených u jednotlivých komor. Nazveme jej přehled F.¹³

7. Statistiku průmyslových odvětví provozovaných po továrnicku, kterou označíme jako přehled G.¹⁴

Pokud jde o dělníky, máme tak k dispozici pouze jednu řadu čísel obsažených v přehledu C a tyto údaje jsou potom rozpracovány v přehledech D a E pro jednotlivá místa, popř. živnosti. Nelze však zjistit beze zbytku příslušnost dělníků k jednotlivým výrobním oborům, neboť u některých okresů je uvedena ještě zvláštní — v některých případech značně početná — kategorie továrních dělníků bez bližšího označení. Skutečnost, že za základ sloužily sčítací operáty pořízené při sčítání lidu, pak umožnila, že přehled C podává i údaj o pohlaví, o věku (uvádí narozené v roce 1809 a předtím, v l. 1810—1819, 1820—1829, 1830 až 1839, 1840—1849, 1850—1854, 1855—1859, 1860—1866 a 1867—1880) a o jejich stavu.

Tytéž údaje uvádí i přehled B o samostatných živnostnících. Čísla udávaná o počtu živností v přehledu A sestaveném podle živnostenských rejstříků a o počtu samostatných živnostníků v přehledu B sestaveném na základě sčítání lidu se však v řadě případů velmi značně liší, jak se o tom přesvědčíme vzápětí. I když by se zdálo, že přehled B o počtu samostatných živnostníků je věrohodnější, protože podává mnohem více konkrétních údajů než přehled A, je nutno vycházet spíše z tohoto přehledu. Z toho důvodu jej budeme uvádět v tabulkách na prvním místě. Zapsání do živnostenského rejstříku spojené s odváděním daní mělo mnohem větší závaznost než vyplnění sčítacího operátu sčítacím komisařem. Z údajů těchto sčítacích operátů proto mnohdy ani nevyplývalo, zda šlo v konkrétním případě o samostatného živnostníka nebo o dělníka v námezdním poměru.¹⁵

Údaje z přehledu A, popř. B budeme proto konfrontovat s čísly o odváděné výdělkové dani, popř. i dani z příjmu. Tyto údaje jsou nejvíce objektivní. Skutečnost, že v některých případech nebyla výdělková daň odváděna, však nebrání tomu, aby dotyčná výroba v okrese existovala. Mohlo jít o výrobu neprovozovanou na vlastní účet, nýbrž na účet podnikatele, který odváděl tuto daň mimo rámec kraje nebo i země. Mohlo rovněž jít o filiální podniky centrálních nacházejících se mimo kraj. To musíme mít na zřeteli zejména při sledování soukenické a tkalcovské výroby. Odváděná daň z příjmu nám opět ukáže, zda šlo o činnost provozovanou ve větším rozsahu, neboť nejmenší berní poplatníci, tj. takoví, kteří pracovali sami bez dělníků, byli od této daně osvobozeni.

Nejdříve budeme věnovat pozornost jednotlivým výrobním odvětvím v rámci celého kraje, a to podle klasifikace živností uskutečněné na základě návrhu jury vídeňské světové výstavy. Všechny živnosti byly rozděleny do tří kategorií, I. kategorii tvořilo zemědělství, II. výroba a III. obchod a doprava, kategorie se členily na skupiny a skupiny na třídy.¹⁶

V následujících tabulkách je vždy v rubrice 1 uveden počet živností podle přehledu A, v rubrice 2 je počet samostatných živnostníků podle přehledu B, v rubrice 3 počet dělníků podle přehledu C a rubrika 4 obsahuje výdělkovou daň a rubrika 5 daň z příjmu, v obou případech ve zlatých; krejčary se neudávají. Za základ sloužil přehled F.

Skupina II. Těžba minerálních surovin (1 závod)

V přehledu A je uveden pouze závod na těžbu grafitu v o. Jihlava-venkov s výdělkovou daní 16 zl., ale bez jakýchkoliv dělníků. Přehled G zná těžbu grafitu u Čučiv na o. Třebíč; není vyloučeno, že v případě závodu v o. Jihlava-ven-

kov, kde jinak o této těžbě není nic známo, jde o omyl. Přehled B zná rovněž majitele kamenolomu v o. Telč.

Skupina III. Výroba kovů a kovového zboží (663 závody)

Těžba železné rudy						Slévárny železa					Železné hamry				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Jihlava-m.	—	—	—	—	—	1	1	4	26	8	—	—	—	—	—
Jihlava-v.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	17	5
Bystřice	—	—	—	—	—	—	—	64	—	—	—	—	—	—	—
Dačice	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	31	8
Vel. Mez.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Nové Město	1	—	—	142	—	—	—	7	—	—	—	—	5	—	—
Žďár	1	—	—	21	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Telč	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	2	—	—	17	7
Třebíč	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
celkem	2	—	—	163	—	1	1	76	26	8	4	—	5	65	20
Železářny						Nožíř					Brusiči				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Jihlava-m.	—	—	—	—	—	2	2	6	17	5	1	—	—	5	—
Jihlava-v.	—	—	—	—	—	1	—	—	5	—	1	1	2	3	—
Bystřice	1	—	15	142	70	—	—	—	—	—	1	2	2	4	—
Dačice	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	4	—	7	—
Vel. Mez.	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	1	1	—	3	—
Nové Město	—	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3	—	—
Žďár	—	—	—	—	—	1	1	3	3	—	—	3	2	—	—
Telč	—	—	—	—	—	1	1	2	5	1	2	—	1	7	—
Třebíč	—	—	—	—	—	2	2	2	10	—	2	1	1	7	—
celkem	1	—	20	142	70	8	6	15	40	6	10	13	11	36	—
Kováři a podkováři						Zámečníci					Klempíři				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Jihlava-m.	14	9	51	298	244	12	16	164	112	26	9	11	24	101	28
Jihlava-v.	91	78	119	481	76	10	17	60	49	2	5	3	12	31	2
Bystřice	38	58	104	140	6	7	11	39	28	—	—	2	7	—	—
Dačice	54	58	95	191	81	6	10	40	33	10	4	5	5	17	2
VM	102	95	127	401	12	11	14	51	53	—	9	6	16	44	—
NM	46	23	47	168	—	11	12	52	43	—	—	3	4	—	—
Žďár	20	41	88	83	6	6	7	39	28	3	1	1	4	4	—
Telč	73	75	85	342	46	12	13	44	74	21	4	6	3	19	—
Třebíč	55	69	96	249	42	8	14	37	56	13	3	3	9	27	8
celkem	493	506	812	2353	513	83	114	526	476	75	35	40	84	243	40

Pro širší trh pracovala pouze slévárna železa v o. Bystřice n. P. se 64 dělníky, kterou však nezná přehled A ani B a rovněž daň není uvedena, a železářny na témže okrese s 15 dělníky a s výdělkovou daní 142 zl. a daní z příjmu, která dosahovala 49 % výdělkové daně. Není vyloučeno, že v obou daních je započtena i daň ze slévárny, neboť šlo zřejmě o jeden závod v nynějším Štěpánově nad Svratkou. Menší význam měly 4 železné hamry, které přehled G uvádí zřejmě mezi železářnami, a to v Batelově [o. Jihlava-venkov], Mrákotíně [o. Telč] a Českém Rudolci [o. Dačice].

Jsou zmíněny rovněž 2 závody na těžbu železné rudy, z nichž větší význam

se 142 zl. výdělkové daně měl závod v o. Nové Město; podle přehledu G se v tomto politickém okrese těžila železná ruda v Bystřici n. P., Křižanově, Rožné a Věchově.

Pro místní potřebu pracovali kováři a podkováři, klempíři, brusiči, nožíři a zámečníci, u nich by však bylo možno vzhledem k značnému počtu dělníků, takže na jeden závod připadalo přes 6 dělníků, uvažovat i o práci pro širší trh.

V kraji byl rovněž jeden, popř. 2 hutníci, hamerníci a hrubokováři s 11 dělníky, 2, popř. 3 pilníkáři s 11 dělníky, zbrojír v Jihlavě, 4, popř. 6 hřebíkářů a cvočkařů v o. Třebíč se 3 dělníky, jehlář v Jihlavě se 4 dělníky, 4, popř. 3 měděnáři se 7 dělníky a se značně vysokou výdělkovou daní 1 daní z příjmu, 4, popř. 3 mosazníci a kovolitci s 11 dělníky, 2, popř. 1 cínař v Jihlavě a 7, popř. 10 zlatníků a stříbrníků s 26 dělníky.¹⁷

*Skupina IV. Výroba strojů, nářadí, přístrojů, dopravních prostředků
a jejich součástí (248 závodů)*

	Koláři					Hodináři				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Jihlava-město	9	12	20	99	26	8	13	1	55	7
Jihlava-venkov	41	34	53	192	30	—	1	5	—	—
Bystřice n. P.	13	27	42	49	9	1	2	1	4	—
Dačice	16	19	32	65	4	6	5	—	24	—
Velké Meziříčí	40	45	64	168	8	3	3	6	15	—
Nové Město na M.	18	17	31	70	—	2	3	4	4	—
Žďár	6	7	21	23	—	2	2	2	7	—
Telč	28	38	51	104	7	2	2	2	10	—
Třebíč	26	29	49	103	1	3	4	2	16	—
celkem	197	228	363	873	85	27	35	33	135	7

Nejdůležitějšími závody byly 2 strojírny v Jihlavě (přehled B však uvádí pouze jednoho majitele strojírny) s 11 dělníky a 55 zl. výdělkové daně a 16 zl. daně z příjmu. Většina ostatních živností pracovala pouze pro úzce omezený trh. Bylo to 5 strojních zámečnicků (podle přehledu B ale jen jeden) s 11 dělníky, koláři, hodináři a 4, popř. 8 puškařů, ale jen se 3 dělníky. Ostatní závody této skupiny zde byly zcela ojedinělé. Byl to sekýrník (stavitel mlýnů) v Jihlavě se 2 dělníky a pouhými 3 zl. výdělkové daně, výrobce mykacích povlaků v o. Jihlava-venkov s výdělkovou daní 8 zl. a daní z příjmu 2 zl., mechanik a optik v Dačicích (zde šlo o středně velký provoz zdaněný 17 zl. výdělkové daně a 5 zl. daně z příjmu a přehled B uvádí ještě mechanika, popř. optika v o. Třebíč a v Jihlavě, v o. Žďár pak byl 1 dělník této kategorie. Dále to byli 4 výrobci „umělých zubů“ v Jihlavě (přehled B ale zná jen 2 zubní techniky) se značnou výdělkovou daní 35 zl. a daní z příjmu 17 zl. V Jihlavě byli 3 výrobci hudebních nástrojů s výdělkovou daní 33 zl. a daní z příjmu 9 zl., tento výrobce v o. Nové Město byl zdaněn 14 zl. výdělkové daně a 2 v o. Telč pracující s 8 dělníky dohromady rovněž 14 zl. výdělkové daně a 6 zl. daně z příjmu. V o. Telč pracoval podle přehledu B ještě výrobce harmonik s 5 dělníky.¹⁸

Skupina V. Průmysl kamene, zemin, hlíny a skla (147 závodů)

Vápenky						Hrnčíři					Cihelny				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Jihlava-m.	—	—	—	—	—	7	18 ¹⁹	68	73	19	2	4	4	19	4
Jihlava-v.	1	—	—	4	—	5	5	10	24	—	9	—	16	64	17
Bystřice	3	—	2	28	9	4	1	4	15	—	3	1	8	16	2
Dačice	—	—	—	—	—	8	11	19 ²⁰	40	7	12	5	17	75	203
VM	1	—	—	5	1	10	11	18	45	—	7	4	9	64	20
NM	5	—	—	35	15	3	—	7	15	2	4	—	1	35	53
Žďár	1	—	—	42	75	15	8	20	56	1	1	—	—	4	—
Telč	1	—	—	3	1	6	3	11	31	—	7	1	2	93	30
Třebíč	4	—	—	29	46	9	7	6	24	—	11	2	7	108	67
celkem	16	—	2	146	147	67	64	157	323	29	56	17	64 ²¹	478	396
Sklárny						Brusířny skla									
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5					
Jihlava-město	1	—	—	63	21	2	3	57	23	7					
Jihlava-venkov	—	—	—	—	—	1	2	14	7	2					
Bystřice n. P.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—					
Dačice	1	—	—	105	29	—	—	1 ²²	—	—					
Velké Meziříčí	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—					
Nové Město na M.	—	—	—	—	—	—	1	6	—	—					
Žďár	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—					
Telč	1	—	19	105	54	—	1	—	—	—					
Třebíč	1	—	41 ²³	203	68	—	—	—	—	—					
celkem	4	1	60	476	172	3	7	78	30	9					

Pro širší trh pracovaly zejména sklárny, údaj o počtu dělníků v o. Dačice a v Jihlavě však postrádáme. Přehled G uvádí sklárny v Dubenkách (o. Telč) a na samotě Karlín u Opatova (Carolinenthal, o. Třebíč). Rozsáhlejší odbyt musily mít i brusířny skla. Přehled B zná ještě rafinerii skla v Jihlavě s 1 dělníkem a v o. Dačice jsou uvedeni ještě 2 řezáči skla - dělníci. Pro širší okruh pracovali i hrnčíři, zvláště továrna na hliněné zboží v Jihlavě. Vesměs pro místní trh pracovaly vápenky (největší byla zřejmě v o. Žďár). U cihelen šlo podle počtu dělníků jen o malovýrobu, podle odváděné výdělkové daně a daně z příjmu, která činila 83 % výdělkové daně, však musíme již předpokládat několik středních závodů, zvláště v o. Třebíč. Specifická situace byla v o. Dačice, kde daň z příjmu několikanásobně převyšovala výdělkovou daň. Pro srovnání je možno uvést, že ve Slezsku (tj. v bývalých krajích Opava a Těšín) pracovalo v 83 cihelnách 1025 osob,²⁴ číslo o počtu dělníků v Jihlavském kraji se proto musí zdát nepravděpodobně nízké.

Další závody této skupiny byly jen ojedinělé.²⁵

*Skupina VI. Průmysl dřeva, kosti, kaučuku, gutaperči a podobných látek
(644 závody)*

Pily						Stolaři a výrobci nábytku					Dýmkaři				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Jihl.-m.	—	1	—	—	—	36	48	168	384	95	2	1	1	10	1
Jihl.-v.	3	—	1	255	75	41	55 ²⁶	208 ²⁷	178	33	—	—	—	—	—
Bystřice	4	—	8	77	100	25	41	85	94	2	—	—	4	—	—
Dačice	22	—	—	311	226	23	28	96	97	2	—	1	2	—	—
VM	5	2	7	662	217	58	67	190	265	15	1	—	1	5	5
NM	4	—	8	119	195	40	31	96	154	3	—	—	—	—	—
Žďár	1	—	1	35	2	19	17	88	76	7	4	4	7	17	—
Telč	9	1	7	522	162	38	47	108	187	8	1	1	—	5	—
Třebíč	1	—	1	70	23	38	51	113	189	24	1	—	—	8	3
celkem	49	4	33	2051	1000	318	385	1152	1624	189	9	7	15	45	9
Bednáři						Pozlacovači					Soustružníci				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Jihl.-m.	7	12	22	41	2	4	4	7	30	4	9	13	27	75	23
Jihl.-v.	28	28	54	118	—	—	—	1	—	—	4	4	39	24	2
Bystřice	38	41	61	140	3	—	—	1	—	—	—	1	10	—	—
Dačice	13	14	23 ²⁸	58	2	1	—	1	4	—	2	3	4	13	—
VM	21	17	32	84	—	—	—	—	—	—	6	10	25	29	—
NM	13	17	27	41	—	1	2	—	4	—	3	3	13	13	—
Žďár	8	8	27	31	—	—	—	—	—	—	1	1	12	4	—
Telč	32	36	78	156	—	—	—	—	—	—	1	3	15	5	—
Třebíč	20	24	36	85	—	—	—	—	—	—	9	10	31	48	9
celkem	180	197	360	754	12	6	6	10	38	4	35	48	176	211	34
Košíkáři						Hřebenaři									
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5					
Jihlava-město	3	3	9	16	—	3	1	2	19	2					
Jihlava-venkov	1	3	3	5	—	1	—	1	14	4					
Bystřice n. P.	—	2	—	—	—	1	1	2	4	—					
Dačice	6	1	1	24	—	—	1	1	—	—					
Velké Meziříčí	—	1	—	—	—	1	1	2	5	—					
Nové Město na M.	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—					
Žďár	—	—	—	—	—	2	2	—	8	—					
Telč	1	3	1	5	—	1	1	1	5	—					
Třebíč	1	2	5	5	—	6	6	9	32	—					
celkem	1	16	19 ²⁹	55	—	15	13	18	87	6					

Nejdůležitějšími závody, které pracovaly pro širší trh, byly v souvislosti s lesním bohatstvím Českomoravské vrchoviny pily, dále potom stolaři a výrobci nábytku a soustružníci.

Vzhledem k vysoké výdělkové dani odváděné pilami (bylo to 2051 zl., takže na jeden závod připadalo 41,86 zl.) a k dani z příjmu, která dosahovala téměř 49 % výdělkové daně, jeví se uváděný počet 33 dělníků jako nepravděpodobný. Přehled G zná velké pily v Dřevěných Mlýnech a Brtnici v o. Jihlava-venkov, v Krásněvsi, Křižanově a ve Velkém Meziříčí na stejnojmenném okrese, v Šašovicích a Telči v o. Telč a v Křižánkách v o. Nové Město.

Počet stolařů a výrobců nábytku byl sice úměrný počtu obyvatelstva, v Třešti v o. Jihlava-venkov však již pracovala továrna na nábytek se 7 muži a 19 ženami a továrna na pletení rákosu s 1 mužem a 18 ženami; obě jsou vykázány v přehledu B.

Pouze pro užší trh pracovali bednáři, dýmkaři, pozlacovači, košíkáři a hřebenaři. Ostatní závody byly zcela ojedinělé.³⁰

Skupina VII. Průmysl kůže, kožek, štětín, vlasů a peří (153 závody)

Koželuzi						Jircháři					Řemenáři				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Jihlava-m.	3	43 ¹	24	152	49	1	2	9	14	4	2	2	8	23	7
Jihlava-v.	5	3	11	41	8	—	2	2	—	—	1	2	1	5	—
Bystřice	3	2	6	62	5	1	—	—	4	—	1	3	2	3	—
Dačice	4	—	—	80	18	2	—	2	12	3	2	1	—	7	—
Vel. Mez.	6	3	23	34	29	3	3	7	17	2	6	6	15	26	8
Nové Město	7	3	16	83	27	1	1	—	4	2	5	2	2	19	—
Žďár	2	4	10	11	3	—	—	—	—	—	2	1	1	8	—
Telč	5	—	2	36	14	—	—	—	—	—	8	8	6	38	2
Třebíč	8	17	479 ³²	941	761	11	8	78	65	60	3	1	2	19	3
celkem	43	34	571	1440	914	19	16	98	116	71	30	26	37	148	20

Sedláři						Kartáčníci				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Jihlava-město	7	7	25	98	24	1	4	4	14	4
Jihlava-venkov	2	10	20	8	—	—	—	—	—	—
Bystřice n. P.	8	9	20	30	1	—	—	—	—	—
Dačice	4	5	20	22	2	1	2	3	4	—
Velké Meziříčí	10	8	24	47	2	—	—	—	—	—
Nové Město na M.	5	11	22	19	—	—	1	—	—	—
Žďár	3	3	7	12	—	—	1	1	—	—
Telč	7	5	15	31	—	2	—	1	10	—
Třebíč	5	6	19	31	4	5	5	9	33	5
celkem	51	64	172	298	33	9	13	18	61	9

Nejdůležitějším odvětvím byla výroba kůže, která byla provozována ve všech okresech, zejména ale v Třebíči a Jihlavě. Na jeden závod v tomto oboru připadalo 33,49 zl. výdělkové daně, což svědčí o tom, že převažovala tovární výroba provozovaná v neuvedeném počtu továren na kůže v Třebíči a v jedné továrně v Jihlavě. V o. Třebíč připadalo na jeden závod průměrně asi 54 dělníků, v rámci celého kraje to bylo 12 dělníků.

Pro širší trh pracovali i jircháři, zejména v o. Třebíč, kde na jeden závod připadalo 7 dělníků, a barvíř kůže v Jihlavě se 14 zl. výdělkové daně a 4 zl. daně z příjmu. Jeden tento závod uvádí přehled B i v o. Třebíč, ale bez udání počtu dělníků a výše odváděných daní.

Pouze pro omezený trh pracovali řemenáři, sedláři a kartáčníci.³³

Skupina VIII. Textilní průmysl a čalounické živnosti (897 závodů)

Přádelny vlny						Výrobci vlněného zboží a soukeníci					Výrobci bavlněného zboží				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Jihl.-m.	13	1	9	205	68	389	189 ³⁴	489 ³⁵	2418	157	—	—	—	—	—
Jihl.-v.	4	2	23	137	22	41	16 ³⁶	465 ³⁷	1671	501	—	—	—	—	—
Bystřice	2	2	63	105	61	48	55	183	232	25	1	—	—	4	—
Dačice	1	1	—	8	4	1	2 ³⁸	—	4	—	23	13 ⁹	—	233	85
VM	—	—	—	—	—	17	9 ⁴⁰	334 ⁴¹	1116	350	—	—	—	—	—
NM	1	—	—	28	13	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Žďár	—	—	—	—	—	1	—	1	4	—	1	—	—	8	18
Telč	—	—	—	—	—	4	3 ⁴²	35 ⁴³	304	139	19	—	—	38	—
Třebíč	2	—	18	134	45	71	24	38 ⁴⁴	389	58	—	—	—	—	—
celkem	23	6	113 ⁴⁵	617	213	572	296	1545	6318	1230	44	1	—	283	103
Výrobci bavln. a lněného zboží						Výrobci lněného zboží					Tkalci				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Jihlava-m.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	37	62	—	—
Jihlava-v.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	64	91	—	—
Dačice	—	—	—	—	—	3	—	—	10	—	—	81	279	—	—
Bystřice	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	164	479	—	—
Vel. Mez.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	51	283	—	—
Nové Město	4	—	—	16	—	1	—	—	3	—	—	93	661	—	—
Žďár	10	—	—	48	14	—	—	—	—	—	—	45	214	—	—
Telč	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	82	340	—	—
Třebíč	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	45	216	—	—
celkem	14	—	—	64	14	4	—	—	13	—	—	662	2625 ⁴⁶	—	—
Provazníci						Řešetáři					Prýmkaři				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Jihlava-m.	5	5	10	33	5	1	1	—	5	—	7	8	29 ⁴⁷	96	30
Jihlava-v.	3	2	6	13	—	1	—	3	4	—	2	—	—	17	2
Dačice	3	3	11	13	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
Bystřice	4	1	4	17	—	2	2	—	8	—	—	—	—	—	—
Vel. Mez.	6	7	6	40	—	2	2	—	10	1	—	—	—	—	—
Nové Město	4	5	6	14	—	9	9	—	32	—	—	—	—	—	—
Žďár	2	1	11	7	—	—	—	1	—	—	—	—	2	—	—
Telč	1	4	2	4	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
Třebíč	5	5	6	24	—	14	14	16 ⁴⁸	101	—	—	—	—	—	—
celkem	33	33	62 ⁴⁹	165	5	29	28	22	160	1	9	8	31	113	32
Apretéři, postřihovači aj.						Běliči					Barvíři				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Jihlava-m.	6	16	51	69	23	—	—	—	—	—	7	9	8	89	22
Jihlava-v.	1	1	4	8	2	—	—	—	—	—	1	1	6	4	—
Dačice	4	5	26	31	13	—	—	—	—	—	1	4	2	4	—
Bystřice	1	—	—	4	—	—	—	—	—	—	2	3	3	10	2
Vel. Mez.	—	—	1	—	—	1	2	3	8	2	5	5	15	43	18
Nové Město	1	—	—	4	—	3	1	3	23	22	5	4	6 ⁵⁰	38	16
Žďár	—	—	—	—	—	1	—	—	14	4	2	2	3	8	—
Telč	—	—	—	—	—	1	—	1	7	4	7	5	4	50	14
Třebíč	1	2	1	5	—	—	—	—	—	—	3	3	7	33	10
celkem	14	24	83	121	38	6	3	7	52	32	33	36	54	279	82

Valchaři						Punčocháři a výrobci stávkového a pleteného zboží				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Jihlava-město	—	—	—	—	—	11	6	5	105	27
Jihlava-venkov	4	1	4	62	20	39	32	208 ⁵¹	245	26
Bystřice n. P.	3	—	8	24	4	3	3	5	13	—
Dačice	1	1	—	4	—	19	28	37	157	35
Velké Meziříčí	—	—	—	—	—	3	5	2	17	2
Nové Město na M.	—	—	—	—	—	2	7	1	8	—
Žďár	—	—	—	—	—	10	2	5	35	—
Telč	—	1	1	—	—	1	1	—	5	—
Třebíč	1	1	—	7	2	7	5	9	37	—
celkem	9	4	13	97	26	95	89	272	767	90

V této skupině jsou uváděny nejrozpornější údaje, přitom v textilních odvětvích byl zaměstnán druhý největší počet dělníků v kraji.

Již u přádelen vlny uvádí přehled A 23 závodů, z toho 13 v Jihlavě, kdežto přehled B zná jen 6 závodů a z toho v Jihlavě pouze jednoho majitele přádelny.

Obdobný rozpor je i v počtu výrobců vlněného zboží, jak jsou označovány tyto závody v přehledu A, a mezi počtem soukeníků, jak tyto výrobce označuje přehled B. Podle prvního soupisu bylo v kraji 572 výrobců vlněného zboží a z toho 389 v Jihlavě. V žádném jiném okrese na Moravě jich v této době nebyl již tak vysoký počet: nejvíce, tj. 95 jich bylo v o. Nový Jičín, v obvodu brněnské komory to bylo 69 v o. Vyškov a 61 v Brně a na celé Moravě jich bylo zjištěno 1167. Přehled B však zná pouze 298 soukeníků a z toho v Jihlavě 189, v tom 2 majitele soukenických továren. Sečteme-li však údaje přehledu B podle věkových kategorií, dospějeme k číslu 223 soukeníků a 2 majitelů soukenických továren. O zkomírání jihlavského soukenictví svědčí, že 212 soukeníků, tj. 95 %, bylo narozeno do roku 1849 a 63 % jich bylo narozeno do roku 1829, kdežto u všech moravských živnostníků to bylo 83 %, popř. 31 %. Rovněž ze 486 soukenických dělníků v Jihlavě bylo 65 % narozeno do roku 1849, kdežto u všech dělníků na Moravě to bylo jen 38 %.

Dále byl v kraji majitel tkalcovské továrny v o. Dačice, 3 majitelé soukenických továren v o. Jihlava-venkov, 2 v o. Velké Meziříčí a 2 v o. Telč. Přehled G uvádí vlnářský průmysl v Beranově, Heleníně, Třešti a Lukách n. J. v o. Jihlava-venkov, dále v Kališti, Krahulčí a Telči v o. Telč, ve Vladislavi v o. Třebíči, ve Velkém Meziříčí a v Jihlavě. Podle berních přehledů byla soukenická výroba provozována zejména v Jihlavě a v o. Jihlava-venkov, Velké Meziříčí, Třebíči, Telči a Bystřici n. P. a na jeden závod připadalo 10,73 výdělkové daně, bez Jihlavy, kde převažovala malovýroba, to bylo 13,21 zl.

Soukenictví a vlnářství v Jihlavském kraji můžeme považovat za tovární velkovýrobu, výjimky z tohoto pravidla tvořila vlastní Jihlava, kde byl stále vysoký počet mistrů, město Bystřice n. P., kde byla soustředěna téměř veškerá soukenická výroba tohoto okresu, a město Třebíč.

Soukenická výroba pracovala jednoznačně pro širší trhy, o tkaní lnu a bavlny to s určitostí říci nemůžeme. Zde existuje ještě větší rozpor než u výroby vlněného zboží. Přehled A zná 44 výrobců bavlněného zboží, 14 výrobců bavlněného a lněného zboží a 4 výrobce lněného zboží, tj. 62 závodů. Přehled B ale

registruje 662 tkalců a v tom továrnu na bavlněné zboží v o. Dačice. Tkalcovských dělníků bylo naopčteno 2625, takže na jeden závod by připadali asi 4. V rozporu s tím jsou údaje berní statistiky, podle kterých odváděli výrobci tohoto zboží 360 zl. výdělkové daně, při 662 tkalcovských závodech by činila daň na jeden závod 0,54 zl., což je nemožné. Nabízí se vysvětlení, že i v tomto případě tkalců šlo nejen o tkalce bavlny a lnu, nýbrž i o tkalce vlny — u sčítání lidu se tkalci nerozlišovali podle tkaného materiálu — a že ve většině případů to již nebyli samostatní mistři, ale domácí výrobci nepracující na vlastní účet.

Pouze pro omezený trh pracovali provazníci, u prýmkařů a u čalouníků v Jihlavě (byli zde 4, popř. 5 čalouníků s 15 dělníky a s výdělkovou daní 48 zl. a daní z příjmu 16 zl.) je možno uvažovat o rozsáhlejším odbytu. Speciální charakter měla výroba řešet v Rokytnici nad Rokytnou v o. Třebíč. Pro široký trh pracovali i punčocháři a výrobci stávkového a pleteného zboží, a to v 95 závodech. Ve větším rozsahu byla tato výroba provozována v Jihlavě, v o. Dačice (ve Slavonicích bylo podle přehledu B 26 výrobců s 31 dělníky) a zejména v o. Jihlava-venkov, kde na jednu živnost připadalo přes 5 dělníků a kde se již při této výrobě uplatňovaly většinou ženy: ve Stonařově bylo 31 živností (podle přehledu B) a 194 dělníků, zbytek, tj. 16 dělníků, pracoval zřejmě v mechanické pletárně v Lukách n. J., kterou zná přehled G.⁵²

Skupina IX. Oděvní průmysl (1425 závodů)

Krejčí						Kožešníci					Rukavičkáři				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Jihl.-m.	71	117	176	575	88	7	9	10	53	10	5	5	14	39	7
Jihl.-v.	50	111	288	267	—	6	6	23 ⁵³	32	2	2	4	7	8	—
Bystřice	39	87	207	145	2	3	11	9	29	2	1	1	4	4	2
Dačice	69	99	130	297	19	7	8	6	35	8	—	—	—	—	—
VM	91	121	308	384	9	20	14	33	91	—	5	4	5	24	—
NM	41	69	171	172	8	4	4	6	17	2	—	3	3	—	—
Žďár	22	52	150	87	2	13	9	12	62	2	—	1	—	—	—
Telč	51	95	195	211	4	8	8	15	33	3	1	1	—	5	—
Třebíč	79	90	187	420	83	12	5	9	68	37	3	7	3	16	—
celkem	513	841	1812 ⁵⁴	2558	215	80	74	123	420	66	17	26	36 ⁵⁵	96	9
Obuvníci						Kadeřníci					Kloboučníci				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Jihl.-m.	83	151	385	637	117	9	13	26	60	13	7	8	27	55	14
Jihl.-v.	102	157	476 ⁵⁶	416	—	1	2	4	4	—	3	1	10	18	2
Bystřice	92	120	273	371	1	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—
Dačice	49	63	151	241	2	3	1	—	12	—	2	2	3	12	2
VM	117	132	582	410	30	2	1	7	8	—	5	4	13	24	1
NM	35	55	227	137	—	—	—	2	—	—	1	1	—	4	—
Žďár	34	47	165	141	—	—	—	—	—	—	1	1	—	4	—
Telč	49	85	190	215	—	1	3	1	5	—	5	4	13	24	—
Třebíč	177	222 ⁵⁷	874 ⁵⁸	1053	147	6	5	6	33	2	8	6	10	67	17
celkem	738	1032	3323	3621	297	22	25	46	122	15	32	29	78	208	36

Ve skupině I byla nejdůležitější výroba obuvi provozovaná v 738 a podle přehledu B dokonce v 1030 závodech. Enormně vysoký počet obuvníků byl zejména v o. Třebíč, kde podle přehledu B byli 2 továrníci na obuv s 51 dělníky a ve vlastní Třebíči s Podklášteřím bylo evidováno 163 obuvníků a 552 obuvníkůých dělníků. V o. Jihlava-venkov bylo zjištěno 13 dělníků v továrně na obuv, ta zde však zaznamenána nebyla a podle výkazu odváděné daně musila pracovat v Jihlavě. Přehled G uvádí mezi místy s tovární výrobou obuvi i Velké Meziříčí, v ostatních okresech se pracovalo jen pro místní potřebu nebo pro výroční a týdenní trhy.

Pro lokálně omezenou potřebu pracovali i krejčí (o práci pro širší okolí je možno uvažovat v Jihlavě, kde na jeden závod připadalo 8,10 zl. výdělkové daně, a v o. Třebíč, kde to bylo 6,58 zl. proti krajskému průměru 4,97 zl. a kde byla odváděna i poměrně vysoká daň z příjmu), dále kožešníci a rukavičkáři. V Jihlavě sice existovala podle přehledu G tovární výroba rukavic, jak podle počtu dělníků, tak i podle odváděné daně musilo však jít o menší tovární závod. Pro užší trh pracovali i kloboučníci (největší rozsah měla tato výroba v Jihlavě a v o. Třebíč) a kadeřníci; ti byli počítáni mezi produktivní živnosti proto, že vyráběli vesměs i paruky. Ostatní živnosti byly provozovány jen ojediněle.⁵⁹

Skupina X. Průmysl papíru (31 závod)

Výroba papíru						Kníhaři				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Jihlava-město	—	—	—	—	—	7	6	11	76	4
Jihlava-venkov	—	1	9	—	—	1	2	8	4	—
Bystřice n. P.	—	—	—	—	—	1	1	3	4	—
Dačice	—	—	—	—	—	4	4	2	16	—
Velké Meziříčí	1	—	—	84	11	4	3	7	13	2
Nové Město na M.	—	—	1	—	—	2	3	—	8	—
Žďár	—	—	—	—	—	1	4	3	4	2
Telč	—	—	—	—	—	5	5	3	28	6
Třebíč	1	1	31	84	46	3	3	3	19	2
celkem	2	2	41 ⁶⁰	168	57	28	31	40	172	16

Větší význam měly pouze papírny, a to v Přibyslavicích v o. Třebíč a v o. Velké Meziříčí; jen ty pracovaly pro širší trh. Svědčí o tom vysoké zdanění výdělkovou daní i daní z příjmu. Přehled B zná i majitele papírny v o. Jihlava-venkov a 9 dělníků. Kníhaři obstarávali pouze místní potřebu a pracovali v malém rozsahu s minimálním počtem dělníků.⁶¹

Skupina XI. Průmysl potravin a poživatin (1413 závodů)

Parní a umělecké mlýny						Vodní mlýny					Pekaři				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Jihl.-m.	1	—	— ⁶²	420	140	5	10 ⁶³	63	142	47	50	37	126	589	149
Jihl.-v.	2	—	—	126	42	59	53	109	1303	336	46	25	67	253	43
Bystřice	—	—	—	—	—	37	33	55	562	249	21	18	26	94	32
Dačice	—	—	—	—	—	49	45	81	876	320	31	25	49	185	87
VM	3	—	—	441	125	41	64	88	976	423	31	24	100	197	90
NM	—	—	—	—	—	45	35	77	708	225	34	14	36	173	22
Žďár	—	—	—	—	—	25	24	38	516	184	11	9	59	59	14
Telč	3	—	—	735	260	80	63	104	1436	463	42	19	45	223	46
Třebíč	3	—	—	294	455	57	53 ⁶⁴	91	1109	337	49	28	41	238	51
celkem	12	—	—	2016	1022	398	380	706	7628	2584	315	199	549 ⁶⁵	2011	534
Cukráři						Řezníci					Uzenáři				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Jihl.-m.	9	5	8	92	19	59	46 ⁶⁶	126	726	204	14	8	11	162	46
Jihl.-v.	5	2	—	24	—	66	41 ⁶⁷	106	345	63	3	—	2	13	—
Bystřice	5	2	2	22	1	33	24	55	159	41	1	—	—	4	—
Dačice	6	4	1	31	9	23	25	37	114	86	2	—	—	17	5
VM	5	2	—	24	—	62	44	98	346	63	3	—	—	13	4
NM	4	—	—	13	—	46	27	72	212	23	2	1	1	8	—
Žďár	—	—	1	—	—	22	16	49	115	22	5	1	—	22	27
Telč	2	—	2	14	13	48	29	82	239	58	—	—	—	—	—
Třebíč	3	4	—	16	—	48	37 ⁶⁸	69	258	53	2	2	1	16	11
celkem	39	19	14 ⁶⁹	236	42	407	289	694 ⁷⁰	2514	613	32	12	15	255	93
Pivovary						Vinopalny					Lihovary				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Jihl.-m.	2	6	17	1475	490	4	—	—	45	13	2	2	1	140	46
Jihl.-v.	7	2	16	347	139	8	1	2	148	87	6	—	—	94	9
Bystřice	4	1	—	52	24	6	1	11	112	57	1	—	—	152	86
Dačice	6	4	5	465	255	1	1	3	53	106	3	1	—	189	277
VM	4	2	6	164	53	22	2	2	522	161	—	1	—	—	—
NM	4	1	5	224	177	3	—	—	200	151	—	—	—	—	—
Žďár	2	1	2	75	84	3	1	—	67	22	1	—	—	26	20
Telč	10	5	13	610	387	12	2	—	406	218	4	1	1	287	105
Třebíč	6	4	7	316	127	4	3	1	64	34	5	—	—	339	149
celkem	47	26	71 ⁷¹	3728	1736	63	11	18	1617	849	22	5	2	1227	692
Výrobní likérů, rosolky a rumu						Perníkáři									
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5					
Jihlava-město	7	1	—	316	105	4	6	5	29	9					
Jihlava-venkov	4	—	—	85	16	—	2	1	—	—					
Bvstřice n. P.	11	—	—	141	33	1	—	1	17	15					
Dačice	—	1	—	—	—	5	3	1	40	31					
Velké Meziříčí	11	1	—	165	32	1	6	4	5	—					
Nové Město na M.	7	—	—	172	70	—	4	3	—	—					
Žďár	2	1	—	26	112	—	1	—	—	—					
Telč	1	—	—	5	—	3	1	2	36	—					
Třebíč	7	2	—	115	91	4	3	5	44	22					
celkem	50	6	—	1025	459	17	26	22 ⁷²	171	77					

Nejdůležitějším závodem skupiny XI byla továrna na tabákové výrobky v Jihlavě, která byla rovněž největším závodem celého kraje. Sčítáním lidu bylo zjištěno v této továrně 1231 dělníků z Jihlavy, v tom ale jenom 55 mužů a 1176 žen. Protože šlo o výkon státního monopolu, neodváděl tento státní podnik daně.

Dalším nejdůležitějším odvětvím průmyslu potravin a poživatin bylo mlynářství, provozované jednak 12 parními a uměleckými mlýny (umělé, umělecké nebo americké mlýny byly takové, které byly provozovány ve větším rozsahu po továrenskú a kde se již na rozdíl od obyčejných mlýnů prováděly všechny úkony strojově), jednak 398 vodními mlýny. Větrné mlýny na území kraje neexistovaly. Oba druhy mlýnů byly stejně jako ostatní potravinářské závody poměrně vysoce zdaněny, počet dělníků v nich zaměstnaných však nebyl vysoký. Jako místa s významnějším mlynářským průmyslem uvádí přehled G Jihlavu, Luka n. J. v o. Jihlava-venkov, Velké Meziříčí, Telč a Podklášteří v o. Třebíč.

Pro širší trh pracovaly i lihovary: jako větší závody uvádí přehled G Budišov (o. Třebíč), Batelov a Třešť v o. Jihlava-venkov a Tasov v o. Velké Meziříčí, nejrozsáhlejší výroba byla v o. Třebíč, Telč a Dačice. Značná byla výroba i vinopalen, zejména v o. Velké Meziříčí a Telč a větší závody uvádí přehled G v Jíramově (o. Nové Město) a v Novém Městě. Poněkud menší význam měla výroba likérů a rosolky soustředěná zejména v Jihlavě, značně rozsáhlé však bylo jihlavské pivovarnictví, to bylo ve větším rozsahu provozováno i v o. Telč. O všech těchto závodech platí, že přes vysoké zdanění zaměstnávaly poměrně malé počty dělníků, údaje o tom, že v nich pracovali pouze 2 dělníci (v lihovarech), 18 dělníků (ve vinopalnách), žádní dělníci (při výrobě likérů) a 71 dělník (v pivovarech), však stěží odpovídají skutečnosti.

Pouze pro místní trh pracovali pekaři, cukráři, řezníci, uzenáři a perníkáři. Ostatní odvětví byla zastoupena minimálním počtem závodů.⁷³

V kraji neexistoval žádný cukrovar a zřejmě ani sladovna.⁷⁴

Skupina XII. Chemický průmysl (92 závody)

Lékárny						Výroba sirek					Mydláři				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Jihlava-m.	4	5	3	252	84	1	—	575	5	—	4	3	1	98	32
Jihlava-v.	6	2	1	80	17	3	4	328 ⁷⁶	525	175	—	—	—	—	—
Bystřice	2	5	2	7	—	—	—	—	—	—	1	1	2	8	2
Dačice	2	2	1	71	16	1	1	1	26	8	3	1	2	22	12
Vel. Mez.	4	3	1	89	28	—	—	—	—	—	1	2	—	8	5
Nové Město	2	3	2	46	24	—	—	—	—	—	1	—	—	3	—
Žďár	1	1	1	17	17	1	1	28 ⁷⁷	84	28	—	—	—	—	—
Telč	2	1	1	67	21	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
Třebíč	2	3	2	88	28	2	2	6 ⁷⁸	10	—	1	—	—	5	—
celkem	25	25	14	717	235	8	8	369	650	211	11	7	5	144	51

Pro širší trh pracovalo zejména 8 továren na výrobu sirek s vysokým zdaněním výdělkovou daní i daní z příjmu, která činila 32 % výdělkové daně. Přehled G uvádí továrny v Dřevěných Mlýnech a Třešti v o. Jihlava-venkov, ve Slavoní-

cích v o. Dačice a ve Žďáře. V ostatních částech Moravy byly sirky vyráběny jen v Moravském Berouně, Krásně a Vsetíně.

Značnější byla i výroba škrobu: provozovalo ji 16 podniků (3 v Jihlavě, 6 v o. Jihlava-venkov, 2 v o. Nové Město a 5 v o. Žďár), výdělková daň činila 259 zl. a daň z příjmu 89 zl. — na Jihlavu připadalo 103 a 32 zl., na o. Jihlava-venkov 64 a 15 zl., na o. Nové Město 44 a 20 zl. a na o. Žďár 48 a 22 zl., což svědčí o značném rozsahu, není proto možno přijmout tvrzení, že při této výrobě pracoval pouze 1 dělník. Mezi většími závody na výrobu bramborového škrobu uvádí přehled G Jihlavu a Žďár.

Ve Velkém Meziříčí byla soustředěna výroba klihu. Provozovalo ji 12, popř. 10 závodů, které odváděly výdělkovou daň 192 zl. a daň z příjmu 63 zl. Výše výdělkové daně připadající na jeden závod dokazuje, že i zde musilo jít přinejmenším o středně velké provozy, takže údaj o 6 dělnících zaměstnaných při této výrobě je nutno brát s rezervou.

V Jihlavě byl rozsáhlý závod na výrobu éterických olejů zdaněný 84 zl. výdělkové daně a 28 zl. daně z příjmu, údaj o dělnících však postrádáme.

Přehled G uvádí mezi většími závody továrnu na výrobu asfaltu a střešní lepenky ve Velkém Meziříčí: tyto výroby tam byly 3 a odváděly celkem 24 zl. výdělkové daně a 8 zl. daně z příjmu.

Určitý význam měla i výroba octa (v 7, popř. 4 závodech v o. Jihlava-město i venkov, Dačice, Velké Meziříčí a Třebíči) s daní 70 zl. a 10 zl. Dále výroba potaše v Jihlavě a v o. Jihlava-venkov (ve 3 závodech s 34 zl. výdělkové daně a 12 zl. daně z příjmu) a výroba krému na boty (ve 2 závodech v o. Jihlava-venkov a Třebíči a s 19 zl. výdělkové daně a 4 zl. daně z příjmu).

Specifikem Jihlavy byly 2 plynárny (přehled B však uvádí pouze jednoho majitele) vyrábějící osvětlovací plyn a s vysokým zdaněním 168 zl. výdělkové daně a 56 zl. daně z příjmu.

Přehled G zná ještě výrobu střelného prachu ve Vladislavi v o. Třebíči a výrobu spodia a kostní moučky v Jihlavě. V obou případech šlo o závody považované za továrny.

Lékárny přes vysoké zdanění, které převyšovalo i zdanění továren na sirky, nepřesáhly svou působností rámec okresu.⁷⁹

Skupina XIII. Stavební živnosti (229 závodů)

Architekti a stavitelé						Zedniční mistři					Kameníci				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Jihl.-m.	3	5	— ⁸⁰	67	29	4	6	219	46	15	2	4	19	28	9
Jihl.-v.	—	—	—	—	—	5	8	264	58	21	1	2	15	3	—
Bystřice	—	—	—	—	—	2	6	91	16	5	—	—	6	—	—
Dačice	—	2	—	—	—	4	6	420 ⁸¹	37	40	12	14	73	58	30
VM	1	4	—	17	5	5	8	186	58	20	5	6	18	21	—
NM	2	2	—	35	27	3	9	131	55	27	3	7	6	23	9
Žďár	1	1	—	4	—	—	—	59	—	—	2	3	13	7	2
Telč	1	1	—	17	7	4	8	194	32	7	10	12	143	60	23
Třebíč	—	2	—	—	—	4	5	237	37	15	3	6	20	11	—
celkem	8	17	—	140	68	31	54	1801	339	150	38	54	313	211	73

Tesaři						Pokrývači					Sklenáři				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Jihlava-m.	7	4	102	92	29	1	3	6	5	—	4	9	10	41	11
Jihlava-v.	5	8	177	45	10	1	1	2	4	—	6	7	2	27	—
Bystřice	—	7	63	—	—	—	1	1	—	—	2	2	4	8	1
Dačice	2	5	116	16	3	10	4	8	38	—	9	7	5	41	3
Vel. Mez.	5	6	146	48	12	1	3	1	3	—	12	10	4	56	1
Nové Město	—	11	77	—	—	—	—	—	—	—	4	3	2	18	—
Žďár	—	1	32	—	—	—	1	—	—	—	3	2	5	11	—
Telč	4	9	184	49	33	1	2	3	3	—	8	4	18	42	11
Třebíč	—	4	142	—	—	6	7	14	35	5	5	7	3	45	11
celkem	23	55	1039	250	87	20	22	35	88	5	53	51	55	289	38
Natěrači						Malíři pokojů					Kominíci				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Jihlava-m.	5	9	11	33	5	7	11	18	41	2	4	5	17	41	13
Jihlava-v.	—	—	—	—	—	—	2	6	—	—	3	2	12	22	5
Bystřice	1	—	1	3	—	—	—	1	—	—	1	1	4	14	9
Dačice	3	1	2	13	2	1	1	—	4	—	4	5	5	29	10
Vel. Mez.	1	—	—	8	2	1	2	6	4	—	4	4	6	24	2
Nové Město	—	—	1	—	—	1	3	1	4	—	4	3	3	27	10
Žďár	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	4	7	3
Telč	—	—	—	—	—	1	3	2	5	—	5	5	10	42	10
Třebíč	—	—	—	—	—	2	3	6	10	—	2	1	4	28	14
celkem	10	10	15	57	9	13	25	40	68	2	28	28	65	234	86

Výdělková daň odváděná architekty a staviteli a zednickými mistry je v příkrém rozporu s počty uváděných zedníků. Na jeden závod by musilo připadnout 46 zedníků, tomu však odváděná daň nenasvědčuje. Podobně tomu bylo i u tesařů, kde by na jeden závod musilo připadnout 45 dělníků. Je proto zřejmé, že většina těchto stavebních dělníků byla zaměstnávána mimo rámec kraje.

Značný význam mělo i kamenictví, zejména v o. Telč, kde připadalo 14 dělníků na jeden závod, a v o. Dačice, kde to bylo 6 dělníků.

Pro omezený trh pracovali studnaři a pumpaři (uvádí se jeden v Jihlavě, podle přehledu B jich bylo 6: v Jihlavě, 2 v o. Bystřice a 3 v o. Telč), dlaždiči (3, popř. 4 v Jihlavě s 12 dělníky a s 28 zl. výdělkové daně a 7 zl. daně z příjmu), pokrývači, sklenáři, natěrači, malíři pokojů a kominíci (ti měli úředně stanoveny vymetací obvody).⁸²

Skupina XIV. Polygrafické a umělecké živnosti (19 závodů)

Knihhtiskaři						Fotografové				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Jihlava-město	4	3	21	64	19	4	5	2	37	10
Jihlava-venkov	—	—	2	—	—	—	—	1	—	—
Bystřice n. P.	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
Dačice	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Velké Meziříčí	1	—	2	16	4	—	—	—	—	—
Nové Město na M.	—	—	—	—	—	1	—	—	5	—
Žďár	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Telč	—	—	1	—	—	1	1	—	5	—
Třebíč	1	—	10	26	12	1	1	—	8	3
celkem	6	3	37	106	35	7	8	3	55	13

V této skupině pracoval nejnižší počet závodů. Nejvíce dělníků (37 mužů) zaměstnávalo 6 knihtiskáren (přehled B zná ještě jednoho litografa s 5 dělníky v Jihlavě) a toto odvětví bylo též nejvíce zdaněno. Ostatní obory pracovaly prakticky bez pomocníků: bylo to 6 malířů obrazů (přehled B zná ale jen jednoho), a to 2 v Jihlavě a v o. Třebíč a jeden v o. Dačice a Velké Meziříčí s výdělkovou daní 42 zl. a daní z příjmu 7 zl. Veškerá výroba celé této skupiny byla určena jen pro úzký trh.⁸³

Poté, co jsme pojednali o jednotlivých výrobních odvětvích, pokusíme se zjistit, jakým procentem se podílel Jihlavský kraj na nejpočetnějších živnostech, tj. takových, kterých bylo na Moravě vykonáváno více než sto. Je nutno mít stále na paměti, že v tomto kraji žilo 11,18 % obyvatelstva Moravy. Tabulka je sestavena podle údajů přehledu A a na prvním místě udává počet živností na Moravě, na druhém místě v Jihlavském kraji a na třetím místě příslušné procento:

sk. III: kováři	3 539	493	13,93	sk. IX: krejčí	3 820	513	13,43
zámečníci	742	83	11,19	kožešníci	522	80	15,33
klempíři	294	35	11,90	obuvníci	6 381	738	11,57
sk. IV: koláři	1 304	197	15,11	kadeřníci	240	22	9,17
hodináři	265	27	10,19	kloboučníci	304	32	10,53
sk. V: vápenky	144	16	11,11	modistky	110	8	7,27
hrnčíři	514	67	13,04	sk. X: knihaři	194	28	14,43
cihelny	515	56	10,87	sk. XI. vodní mlýny	2 354	398	16,91
sk. VI: pily	328	49	14,94	větrné mlýny	279	—	—
bednáři	934	180	19,27	pekaři	2 189	315	14,39
stolaři a výrobci	2 888	318	11,01	cukráři	361	39	10,80
nábytku				řezníci	3 401	407	11,97
soustružníci	247	35	14,17	uzenáři	288	32	11,11
košíkáři	153	12	7,84	výrobci sýra	103	1	0,10
sk. VII: koželuhové	247	43	17,41	přívary	291	47	16,15
řemenáři	207	30	14,49	vínopalny	437	63	14,42
sedláři	466	51	10,94	výrobci likérů	429	50	11,66
kartáčníci	103	9	8,74	sk. XII. lékárny	152	25	16,45
sk. VIII: výrobci vlněn. zboží	1 167	572	49,01	voskáři a perníkáři	165	17	10,30
výrobci bavln. zboží	687	44	6,40	mydláři	108	11	10,19
výrobci bavln. a lněn. zboží	394	14	3,55	sk. XIII: zedníci	240	31	12,92
provazníci	246	33	13,41	kameníci	129	38	29,46
výrobci lněn. zboží	259	4	1,54	tesaři	203	23	11,33
punčocháři a výrobci	216	95	43,98	pokrývači	275	20	7,27
stávk. a plet. zboží				sklenáři	327	53	16,21
barvíři	345	33	9,57	malíři pokojů	159	13	8,18
				kominíci	189	28	14,81

Jestli podle tohoto přehledu připadala na Jihlavský kraj téměř polovina všech moravských závodů na výrobu vlněného zboží, znamená to ovšem, že by v kraji byla produkována polovina vlněných látek na Moravě. Údaj o počtu živností si proto doplníme údaji o průměrné výši výdělkové daně připadající na jeden závod v Jihlavském kraji a na Moravě, o celkové výši této daně na Moravě a v Jihlavském kraji a o procentu, kterým se tento kraj na výdělkové dani podílí. Jsou zde uvedeny všechny živnosti vykonávané v kraji podle přehledu A⁸⁴ a tabulka je sestavena od nejvíce zdaněných závodů až po nejmenší dílny:

poř. č.	skup.	obor	výdělk. daň na 1 závod		celková odváděná výdělk. daň		%
			v Jihl. kraji (ve zl.)	na Moravě (ve zl.)	na Moravě (ve zl.)	v Jihl. kraji (ve zl.)	
1	XI	parní a umělecké mlýny	168,00	162,23	7 787	2 016	25,89
2	III	železářny	142,00	1 664,29	11 650	142	1,22
3	V	výroba skla a skleněn. zboží	119,00	230,30	4 606	476	10,33
4	X	papírny	84,00	216,27	3 224	168	5,21
5	XII	výroba osvětlov. plynu	84,00	363,77	4 729	168	3,55
6	XII	výroba éterických olejů	84,00	61,07	855	84	9,82
7	III	těžba železné rudy	81,50	134,20	2 013	163	8,10
8	XII	výroba sirek	81,25	43,82	964	650	67,43
9	XI	převodny	79,32	100,95	29 375	3 728	12,69
10	XI	lihovary	55,77	56,54	4 693	1 227	26,15
11	VI	pily	41,86	25,67	8 421	2 051	24,36
12	VII	výrobci kůže (koželuzi)	33,49	23,14	5 715	1 440	25,20
13	XII	lékárny	28,69	33,23	5 051	717	14,20
14	VIII	přádelny vlny	26,83	120,46	4 457	617	13,83
15	III	slévárny železa	26,00	414,67	1 244	26	2,09
16	XI	vinopalny	25,67	27,09	11 838	1 617	13,66
17	IV	strojířny	22,50	172,96	3 978	55	1,38
18	VIII	přádelny bavlny	21,00	183,33	550	21	3,82
19	III	železné hamry	20,50	20,00	100	82	82,00
20	XI	výroba likérů, rosolky a rumu	20,50	23,71	10 171	1 025	10,08
21	XI	vodní mlýny	19,17	27,19	64 005	7 628	11,92
22	XIV	knihtiskárny	17,67	69,22	1 869	106	5,67
23	XIII	architekti a stavitelé	17,50	34,41	3 200	140	4,38
24	IV	mechanici a optici	17,00	21,63	411	17	4,14
25	VIII	výrobci koberců	17,00	17,00	17	17	100,00
26	XII	výrobci škrobu	16,19	32,36	2 395	259	10,81
27	II	těžba grafitu	16,00	29,08	378	16	4,23
28	IX	nitři	16,00	11,84	1 089	16	1,47
29	XII	výrobci kůže	16,00	13,00	247	192	77,73
30	III	měděňáři	15,75	10,47	471	63	13,38
31	VII	barvíři kůže	14,00	9,00	18	14	77,78
32	VIII	výrobci houní	14,00	7,17	43	14	32,56
33	XI	výrobci kávovin	14,00	65,38	523	14	2,68
34	XII	mydláři	13,09	16,19	1 749	144	8,23
35	VIII	prýmkaři	12,56	14,10	705	113	16,03
36	VIII	čalouníci	12,00	9,65	637	48	7,54
37	XII	výrobci potaše	11,33	26,00	494	34	6,88
38	XIII	zedničtí mistři	10,94	6,34	1 522	339	22,27
39	XIII	tesaři	10,87	12,17	2 470	250	10,12
40	VIII	valcháři	10,78	20,00	880	97	11,02

41	VIII	výrobci vlněného zboží	10,73	32,13	37 497	6 138	16,37
42	III	zlatníci a stříbrníci	10,43	18,21	1 111	73	6,57
43	XI	výrobci sodové vody	10,33	15,60	702	62	8,83
44	IV	výrobci hudeb. nástrojů	10,17	9,43	415	61	14,70
45	XII	perníkáři	10,06	6,53	1 078	171	15,86
46	III	zbrojíři	10,00	5,25	21	10	47,62
47	III	mosazníci a kovolitci	10,00	12,00	240	40	16,67
48	V	brusírný skla	10,00	10,00	30	30	100,00
49	XI	výrobci sirobu	10,00	23,25	93	30	32,26
50	XII	výrobci octa	10,00	22,19	821	70	8,53
51	XII	výrobci krému na boty	9,50	6,00	36	19	52,78
52	XIII	dlaždiči	9,33	9,63	289	28	9,69
53	V	vápenky	9,13	11,28	1 625	146	8,98
54	IV	výrobci umělých zubů	8,75	10,43	73	35	47,95
55	VIII	běliči	8,67	14,89	1 087	52	4,78
56	VIII	apretéři, postřihovači aj.	8,64	14,07	1 182	121	10,24
57	IV	cihelny	8,54	12,54	6 460	478	7,40
58	VIII	barvíři	8,45	16,86	5 815	279	4,80
59	XIII	kominíci	8,36	9,53	1 802	234	12,99
60	IV	strojní zámečníci	8,20	9,80	98	41	41,84
61	VIII	výrobci vaty	8,20	9,30	251	41	16,33
62	VIII	punčocháři a výrobci stávkov. a plet. zboží	8,07	6,03	1 303	767	58,86
63	IV	výrobci myk. povlaků	8,00	86,67	260	8	3,08
64	XII	výrobci asfaltu a střešní lepenky	8,00	23,11	208	24	11,54
65	XII	výrobci kompostu	8,00	6,00	12	8	66,67
66	XI	uzenáři	7,97	13,38	3 853	255	6,62
67	XIV	fotografové	7,86	20,92	523	55	10,52
68	VII	kartáčníci	7,63	8,10	834	61	7,31
69	XIV	malíři obrazů	7,00	9,44	151	42	27,81
70	III	klempíři	6,94	7,15	2 103	243	11,55
71	IX	kloboučníci	6,50	10,61	3 224	208	6,45
72	VIII	výrobci bavln. zboží	6,43	13,12	9 012	283	3,14
73	IX	modistky	6,38	7,55	831	51	6,14
74	XI	pekaři	6,38	7,18	15 708	2 011	12,80
75	VI	pozlacovači	6,33	8,76	429	38	8,86
76	XI	řezníci	6,18	7,69	26 163	2 514	9,61
77	X	knihaři	6,14	7,34	1 424	172	12,08
78	VII	jircháři	6,11	6,61	509	116	22,79
79	XI	cukráři	6,05	7,90	2 852	236	8,27
80	VI	soustružníci	6,03	6,61	1 632	211	12,93
81	VII	sedláři	5,84	4,86	2 265	298	13,16
82	VI	hřebenaři	5,80	5,59	341	87	25,51
83	III	zámečníci	5,73	6,36	4 694	476	10,14
84	XIII	natěrači	5,70	8,19	811	57	7,03
85	IX	rukavičkáři	5,65	8,20	689	96	13,93
86	IX	kadeřníci	5,55	6,55	1 572	122	7,76
87	XIII	kameníci	5,55	7,74	999	211	21,12
88	VIII	řešetáři	5,52	5,63	439	160	36,45
89	XIII	sklenáři	5,45	6,18	2 022	289	14,29
90	III	hřebíkáři a cvočkaři	5,25	5,86	369	21	5,69
91	IX	kožešníci	5,25	6,64	3 464	420	12,12
92	XIII	malíři pokojů	5,23	6,45	1 026	68	6,63
93	VI	stolaři a výrobci nábytku	5,11	7,23	20 880	1 624	7,78
94	III	nožíři	5,00	5,40	389	40	10,28
95	III	jehláři	5,00	8,14	57	5	8,77
96	III	cínaři	5,00	7,40	37	10	27,03
97	IV	hodináři	5,00	5,93	1 572	135	8,59

98	XIV	výrobci sádrov. figurek	5,00	5,00	10	5	50,00
99	VI	výrobci deštníků a slun.	5,00	7,44	238	5	2,10
100	VI	dýmkaři	5,00	5,22	261	45	17,24
101	VIII	provazníci	5,00	6,08	1 495	165	11,04
102	IX	švadleny	5,00	4,55	182	25	13,74
103	IX	papučáři	5,00	5,32	330	30	9,09
104	X	výrobci hracích karet	5,00	5,00	20	5	25,00
105	XI	výrobci sýra	5,00	4,79	493	5	1,01
106	XIII	studnaři a pumpaři	5,00	18,00	378	5	1,32
107	XIII	čističi kanálů	5,00	16,83	101	5	4,95
108	IX	krejčí	4,97	6,45	24 624	2 558	10,39
109	VII	řemenáři	4,93	5,47	1 132	148	13,07
110	IX	obuvníci	4,91	5,07	31 948	3 621	11,33
111	IV	hrnčíři	4,82	5,38	2 766	323	11,68
112	III	kováři	4,77	4,75	16 797	2 353	14,01
113	IX	čepičáři	4,67	4,57	105	14	13,33
114	VI	košíkáři	4,58	4,92	752	55	7,31
115	VIII	výrobci bavlněného a lněného zboží	4,57	14,75	5 813	64	1,10
116	IV	koláři	4,43	4,50	5 867	873	14,88
117	XIII	pokrývači	4,40	6,27	1 725	88	5,10
118	VI	bednáři	4,19	4,83	4 513	754	16,71
119	III	pilníkáři	4,00	13,28	239	8	3,35
120	IV	puškaři	4,00	5,20	307	16	5,21
121	VI	výrobci dřevěného zboží	4,00	5,79	472	32	6,78
122	VI	výrobci dřívěk na sirky	4,00	4,64	65	32	49,23
123	VI	výrobci slaměných klobouků	4,00	20,89	188	8	4,26
124	III	brusiči	3,60	3,94	272	36	13,23
125	VIII	výrobci lněného zboží	3,25	26,12	6 764	13	0,19
126	III	hutníci, hamerníci, hrubokováři	3,00	7,89	14	3	21,43
127	IV	sekyrníci	3,00	17,00	51	3	5,88
128	VI	drcení barevného dřeva	3,00	3,00	3	3	100,00
129	XII	výrobci tučných olejů	3,00	21,55	1 142	3	0,26

Z tohoto přehledu, zvláště vezmeme-li v úvahu i předchozí tabulku o zastoupení nejpočetnějších živností, je již zřejmější, která výrobní odvětví Jihlavského kraje se výraznější měrou podílela na moravské průmyslové výrobě. Je možno předpokládat, že tento kraj se podílel asi dvěma třetinami na moravské produkci sirek (srov. položky 8 a 123), asi polovinou na výrobě punčoch, stávkového a pleteného zboží, asi třemi čtvrtinami na výrobě klišu a zhruba jednou čtvrtinou na výrobě koží, na jirchářské výrobě, na výrobě lihu, na pilařském průmyslu, na produkci parních a uměleckých mlýnů a na výrobě hřebenů. V kraji byl zvýšený podíl bednářů a kolářů. Ačkoliv na území kraje byla téměř polovina všech moravských závodů na výrobu vlněného zboží, musil být podíl Jihlavského kraje na této výrobě podstatně nižší, jak tomu nasvědčuje pouhých 16 % výdělkové daně připadající při této výrobě na Jihlavský kraj. O důvodech jsme se již zmínili — byl to vysoký počet drobných výrobců v samé Jihlavě a v o. Bystřice n. P. a Třebíč.

Podíl Jihlavského kraje byl rovněž výrazný v některých speciálních výrobních oborech, které však nebyly na Moravě rozvinuty, jako byla výroba koberců (pol. 26), výroba houní (pol. 33), zbrojíři (pol. 47), brusířny skla (pol. 49), výroba sirobu (pol. 50), výroba krému na boty (pol. 52), výroba umělých chrupů

(pol. 55), strojní zámečníci (pol. 61), výroba kompostu, popř. umělých hnojiv (pol. 66), opracování kamene (pol. 88), výroba řeset (pol. 89), cínaři (pol. 97), výroba hracích karet (pol. 105) a některé jiné.

Rozsah většiny výrobních odvětví odpovídal podílu obyvatelstva žijícího v Jihlavském kraji, některá odvětví zde však nebyla zastoupena vůbec — víme to o cukrovarnictví a sladovnictví a o větrných mlýnech — jiná jen nepoměrně málo, jako byly železárny, slévárny železa, strojírny, papírny, cihelny, výroba bavlněného zboží, bavlněného a lněného zboží a lněného zboží, výroba klobouků a knihtiskárny. Překvapuje, že i podíl stolařů a výrobců nábytku byl malý (srov. pol. 94) a že podíl obuvnické výroby, která se stala později jedním z profilujících výrobních odvětví kraje, odpovídal v této době počtu obyvatelstva.

Celkový počet živností vykonávaných v jednotlivých okresech a údaj o tom, na kolik obyvatel připadala jedna živnost, nám poví o stupni industrializace okresů Jihlavského kraje. Vezmeme-li pouze produktivní živnosti, tj. když odečteme obchodní živnosti, dopravu, hostinské živnosti a ostatní neoznačené neproduktivní živnosti, vyvstane nám tento obraz ještě plastičtěji.

Okres	celkový počet živností	počet obyvatel na 1 živnost	obchodní živnosti	dopravní živnosti	host. živnosti	ostatní živnosti	zbývající produktivní živnosti	počet obyvatel na 1 produktivní živnost
Jihlava-město	1 621	13,81	367	18	173	13	1 050	21,31
Jihlava-venkov	1 282	27,77	253	22	232	2	773	46,06
Bystřice n. P.	792	28,66	133	10	162	5	482	47,09
Dačice	926	23,08	171	22	165	1	567	37,70
Velké Meziříčí	1 384	27,37	350	14	193	6	821	46,14
Nové Město na M.	819	28,37	182	10	168	1	458	50,72
Město Žďár	447	32,56	75	4	115	1	252	57,76
Telč	1 060	27,71	183	21	205	2	649	45,26
Třebíč	1 398	24,03	294	19	222	5	858	39,15
Jihlavský kraj	9 729	24,74	2 008	140	1 635	36	5 910	40,72
Morava	78 920	27,29	20 947	1 295	13 095	504	43 079	49,99

V Jihlavském kraji tak bylo 12,33 % všech moravských živností (mějme stále na paměti, že zde žilo 11,18 % obyvatel Moravy) a jedna živnost zde připadala na 24,74 obyvatele, což bylo nad moravským průměrem, který činil 27,29 obyvatele na jednu živnost. Vysoko nad tímto průměrem byla z pochopitelných důvodů Jihlava a nad průměrem byly i okresy Dačice a Třebíč. Kolem moravského průměru se pohybovaly okresy Velké Meziříčí, Telč, Nové Město na M. a Bystřice n. P., kdežto o. Žďár byl hluboko pod tímto průměrem. Rovněž bereme-li v úvahu pouze produktivní živnosti, byl Jihlavský kraj nad celomoravským průměrem se svými 40,72 obyvatele na jednu produktivní živnost, kdežto na Moravě to bylo téměř 50 obyvatel.

Jako důležitý ukazatel nám poslouží i čísla o odváděné výdělkové dani a dani z příjmu na Moravě, v jednotlivých okresech Jihlavského kraje a v celém tomto kraji a částky daní připadající na jednoho obyvatele a jednoho živnostníka.

Suma výdělkové daně připadající na celou Moravu činila 1 095 918 zlatých a u daně z příjmu to bylo 1 383 620 zl. Na jednoho obyvatele Moravy tak připadalo 0,51 zl. výdělkové daně a 0,64 zl. daně z příjmu, na jednu živnost to bylo 13,89 zl. výdělkové daně a 17,53 zl. daně z příjmu. Situace v Jihlavském kraji je zřejmá z této tabulky, jejíž údaje jsou ve zlatých.

Okres	výdělková daň	daň z příjmu	výdělková daň na 1 obyvatele	daň z příjmu na 1 obyvatele	výdělková daň na 1 živnost	daň z příjmu na 1 živnost
Jihlava-město	25 321	6 981	1,13	0,31	15,62	4,31
Jihlava-venkov	14 141	3 564	0,40	0,10	11,03	2,78
Bystřice n. P.	6 525	1 895	0,29	0,08	8,24	2,39
Dačice	8 732	4 030	0,41	0,19	9,43	4,35
Velké Meziříčí	13 696	3 587	0,36	0,09	9,90	2,59
Nové Město na M.	7 357	2 903	0,32	0,12	8,98	3,54
Město Žďár	3 881	1 887	0,27	0,13	8,68	4,22
Telč	11 497	5 838	0,39	0,20	10,85	5,51
Třebíč	14 640	6 870	0,44	0,20	10,47	4,91
Jihlavský kraj	105 790	37 555	0,44	0,16	10,87	3,86

I z tohoto přehledu vyplývá, že nejvíce industrializovaná byla Jihlava — přitom nesmíme zapomínat, že v daňových přehledech nefiguruje státní továrna na tabák, na druhé straně je ovšem nutno vzít v úvahu, že ve velkých městech bylo vyšší zdanění výdělkovou daní — dále o. Třebíč, Dačice, Jihlava-venkov, dále Telč a Velké Meziříčí a nejméně Nové Město na M., Bystřice n. P. a Žďár. Největší průměrné závody (podle výše výdělkové daně připadající na jednu živnost) byly v Jihlavě a v o. Jihlava-venkov, Telč, Třebíč, Velké Meziříčí a Dačice, kdežto nejmenší v o. Nové Město na M., Žďár a Bystřice n. P. Nejvyšší zisky — podle daně z příjmu připadající na jednu živnost — přiznaly živnosti v o. Telč. Zde to bylo dáno zejména existencí dvou finančně silných záložen v Telči, takže v rubrice úvěrové a záloženské spolky figuruje vysoká daň z příjmu 1589 zl., kdežto např. ve vlastní Jihlavě činila daň těchto spolků pouhých 50 zl. Na druhém místě byl o. Třebíč, dále Dačice, Jihlava-město, Žďár, Nové Město na M. a na posledních místech Jihlava-venkov, Velké Meziříčí a Bystřice n. P.

Srovnání se stavem na Moravě je jenom stěží možné. Vidíme, že mezi stavem v Jihlavském kraji existují velké rozdíly. Je to zřejmé zejména u daně z příjmu, která byla na celé západní Moravě poměrně nízká. Bylo to dáno zejména neexistencí cukrovarnického průmyslu na západní Moravě; u cukrovarů totiž daň z příjmu několikanásobně převyšovala výdělkovou daň a na Moravě činila 239 311 zl., kdežto výdělková daň 81 176 zl. Velký rozdíl mezi stavem v Jihlavském kraji a na celé Moravě je rovněž dán zejména železničními společnostmi v Brně, které platily 11 663 zl. výdělkové daně a 490 977 zl. daně z příjmu.

Celé naše pojednání uzavřeme přehledem o příslušnosti dělníků k jednotlivým skupinám živností, který nám poskytne nejen představu o zastoupení výrobních oborů v jednotlivých okresech, nýbrž i závěr, která z těchto odvětví se nejvíce podílela na vytváření dělnické třídy na západní Moravě.

Skupiny živností II až XIV známe již z dřívějška a jejich označení bylo již uvedeno. Skupinu XV tvořily obchodní živnosti, skupinu XVI dopravní živnosti (Verkehr), mezi které však byly počítány i banky, úvěrní ústavy (záloženské spolky), pojišťovny aj., a skupinu XVII představovaly hostinské živnosti. V některých okresech je jako samostatná skupina uváděno tovární dělnictvo a ostatní, neoznačené živnosti se v kraji téměř nevyskytovaly.

Počet dělníků příslušejících k jednotlivým skupinám živností je zřejmý z této tabulky:

okres	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV
Jihlava-m.	—	302	44	137	237	70	678	642	14	1 588	14	415	38
Jihlava-v.	1	205	64	41	333	35	817	812	19	304	331	478	16
Bystřice	11	240	43	14	172	28	778	495	3	150	7	172	9
Dačice	1	150	38	39	128	25	324	290	2	177	5	629	1
V. Meziříčí	2	204	75	27	260	69	644	948	7	298	7	367	3
Nové Město	8	171	39	14	144	40	678	409	1	196	2	222	—
Žďár	1	98	25	20	136	19	237	327	3	157	29	113	2
Telč	4	141	68	32	214	26	384	414	3	254	2	555	2
Třebíč	—	152	55	54	203	587	314	1 091	34	215	9	428	13
Jihlav. kraj	26	1 663	451	378	1 827	899	4 854	5 428	86	3 339	406	3 379	84

okres	XV	XVI	XVII	tovární dělníci	ostatní živnosti	celkem	z toho	
							mužů	žen
Jihlava-m.	264	—	55	427	1	4 926	3 327	1 601
Jihlava-v.	115	1	67	204	—	3 843	3 142	701
Bystřice	112	—	15	—	—	2 249	2 182	67
Dačice	69	—	9	—	—	1 887	1 833	54
V. Meziříčí	205	—	32	86	—	3 212	2 969	243
Nové Město	83	—	18	4	1	2 030	1 995	35
Žďár	35	—	3	—	—	1 205	1 164	41
Telč	74	—	11	75	—	2 259	2 155	104
Třebíč	146	2	42	58	1	3 404	3 265	139
Jihlav. kraj	1 103	3	252	854	3	25 015	22 032	2 985

Největší podíl na vytváření dělnické třídy v Jihlavském kraji měl oděvní průmysl, mezi který byli ovšem počítáni i obuvníci a jejich zastoupení v této skupině bylo nejvyšší. Na druhém místě to byl textilní průmysl, dále pak stavební živnosti a průmysl potravin a poživatin. K těmto čtyřem výrobním odvětvím příslušelo asi 68 % dělnictva v kraji. Daleko za těmito obory byl dřevoprůmysl a výroba kovů a kovového zboží; k nim patřilo asi 14 % dělníků. Menší vliv na vytváření dělnické třídy měl kožedělný průmysl, ještě méně pak strojírenství, chemický průmysl a průmysl kamene, hlíny, zemin a skla. K těmto oborům patřilo asi 8,5 % všech dělníků. Továrních dělníků bez bližšího označení bylo asi 3,4 % a na neproduktivní živnosti připadalo 1361 dělníků, tj. asi 5,4 %. Podíl papírenského průmyslu, polygrafických a uměleckých živností a těžby minerálních surovin činil pouze asi 0,8 %, a byl proto zanedbatelný.

POZNÁMKY

- 1 Srov. C. Kořistka, *Die Markgrafschaft Mähren und das Herzogthum Schlesien in ihren geographischen Verhältnissen*, Wien—Olmütz 1860, s. 497n.
- 2 Srov. J. Purš, *Průmyslová revoluce v českých zemích*, Praha 1960.
- 3 Srov. Statistik der Industrie Mährens, Bd. I—II, Brünn 1883.
- 4 Srov. tamtéž, s. 233—435.
- 5 Srov. J. Janák, *Hradištský kraj v období průmyslové revoluce na Moravě*, Uherské Hradiště 1984, s. 121.
- 6 Z nejnovější literatury k tomu srov. zejména studie B. Smutného *Ražinergie cukru v Dačicích (1833—1852)*, in: *Hospodářské dějiny*, 12, 1984, s. 49—139; též, *Bavlnářská manufaktura ve Starém Hobzí*, in: *Z dějin textilu*, 7, 1984, s. 7—28; též J. Janák, *Mechanická přádelna lnu v Krásnévsi na západní Moravě. (K osudům irské podnikatelské rodiny Fosterů)*, in: *Lnářský průmysl. Příspěvky k dějinám*, 6, 1986, s. 195—219.
- 7 Srov. Statistik der Industrie Mährens, Bd. I, s. 1—53.
- 8 Srov. tamtéž, Bd. II, s. 1—231.
- 9 Srov. tamtéž, Bd. II, s. 233—435.
- 10 Srov. tamtéž, Bd. I, s. 55—144.
- 11 Srov. tamtéž, Bd. I, s. 145—327.
- 12 I když je zde omylem uvedeno, že jde o politické okresy.
- 13 Srov. Statistik der Industrie Mährens, Bd. I, s. 329—481.
- 14 Srov. tamtéž, Bd. II, s. 437—498.
- 15 Srov. tamtéž, Bd. I, úvod.
- 16 Velmi podrobné členění obsahuje Statistischer Bericht über die Industrie Schlesiens sowie über die anderen wirthschaftlichen Verhältnisse dieses Kronlandes in den Jahren 1880 und 1881, Troppau b. l., s. 5—23.
- 17 Přehled B zná i jednoho uzdáře a kroužkáře v Jihlavě s 11 dělníky, přehled F ale daň neuvádí, dále 2 zvonaře (v Jihlavě se 4 dělníky a v o. Nové Město bez dělníků), opět bez daní, pasíře v Jihlavě s jedním dělníkem, 12 motykářů (4 v o. Telč bez dělníků, 2 v o. Dačice se 4 dělníky a v o. Velké Meziříčí bez dělníků a jednoho v o. Jihlava-venkov se 2 dělníky a v o. Bystřice s jedním dělníkem), 4 kotláře (v o. Velké Meziříčí se 7 dělníky, v o. Telč se 3 dělníky, v Jihlavě a v o. Dačice s jedním dělníkem a v o. Bystřice kotlářského dělníka, aniž by zde byla tato živnost registrována), 4 soustružníky železa, popř. kovů (v o. Bystřice, Dačice, Jihlava-venkov a Třebíč — ve všech případech s jedním dělníkem) a plátovače stříbrem v Jihlavě bez dělníků (v o. Velké Meziříčí byl plátovačský dělník, tato živnost zde ale neexistovala) a v o. Bystřice byl kosař (výrobce kos) a výrobce tkalcovských paprsků.
- 18 Přehled B zná ještě 2 varhanáře v Jihlavě s jedním dělníkem a jednoho v o. Velké Meziříčí a Nové Město. Dále 3 výrobce sprádacích kol: 2 v o. Nové Město s jedním dělníkem a jednoho v o. Velké Meziříčí, rovněž s dělníkem. Je zde uveden i výrobce tkalcovských stavů se 2 dělníky v o. Telč a v Jihlavě byl ještě mykač vlny, výrobce bandáží, výrobce klavírů a výrobce měchů na stáčení (piva).
- 19 V tom továrna na hliněné zboží.
- 20 Z toho 2 ženy.
- 21 Z toho 7 žen.
- 22 Z toho jedna žena.
- 23 Z toho jedna žena.
- 24 Srov. pozn. 16, s. 164—165.
- 25 Byl to výrobce sádrových figurek v Jihlavě s 5 zl. výdělkové daně, ve městě bylo ale 5 dělníků tohoto oboru, v o. Jihlava-venkov byl dělník při výrobě porcelánu, tato živnost zde ale nebyla registrována.
- 26 V tom továrna na nábytek.
- 27 V tom 26 dělníků v továrně na nábytek (7 mužů a 19 žen).

- 28 Z toho jedna žena.
- 29 Z toho 2 ženy.
- 30 Byl to závod na drcení barevných dřev (pro výrobu barev) v Jihlavě s pouhými 3 zl. výdělkové daně, 8 výrobců dřevěného zboží (v Jihlavě s 10 zl. výdělkové daně, 4 v o. Nové Město se 14 zl. a po jednom v o. Velké Meziříčí se 3 zl. a v o. Třebíči s 5 zl. této daně), 8 výrobců dřívěk na sirky (4 v o. Telči se 14 zl. výdělkové daně a 2 zl. daně z příjmu, 2 v o. Jihlava-venkov se 7 zl. výdělkové daně a po jednom v o. Třebíči s 8 zl. výdělkové daně a 2 zl. daně z příjmu a v o. Dačice se 3 zl. výdělkové daně), 2 výrobci slaměných klobouků v o. Velké Meziříčí s 8 zl. výdělkové daně a výrobce deštníků a slunečníků v Jihlavě s 5 zl. této daně.
- Přehled B zná ještě 3 kopytáře (2 v Jihlavě s jedním dělníkem a jednoho v o. Třebíči — v o. Velké Meziříčí byli 4 kopytářští dělníci, tato živnost zde ale nebyla vykázána), 3 šindeláře (v o. Jihlava-venkov se 2 dělníky a v o. Nové Město a Třebíči), 2 knoflíkáře (v o. Třebíči se 4 dělníky a v o. Velké Meziříčí s jedním dělníkem, mimoto byli 4 knoflíkářští dělníci v o. Telči, živnost zde ale nebyla) a 2 výrobce dřevěných kolíků (v o. Třebíči s jednou dělnicí). Další dělníky zná přehled C bez toho, že by tyto živnosti byly registrovány: 3 pletaře slaměných rohožek v o. Třebíči, 5 soustružníků perletě v o. Jihlava-venkov a výrobce žaluzií v o. Žďár.
- 31 V tom továrna na kůže.
- 32 Z toho 7 žen.
- 33 Mimoto pracovali v o. Telči 2 brašnářští dělníci a v o. Jihlava-venkov jeden, tyto živnosti zde ale nebyly registrovány. Přehled B uvádí v Jihlavě i 2 výrobce strun a v o. Velké Meziříčí výrobce štětek.
- 34 V tom 2 továrníci na sukna.
- 35 Z toho 3 dělníci v soukenické továrně (2 muži a žena), celkem 9 žen.
- 36 V tom 3 soukeničtí továrníci.
- 37 Z toho 125 dělníků v soukenických továrnách (62 mužů a 63 ženy), celkem 126 žen.
- 38 V tom tkalcovský továrník.
- 39 Továrník na bavlněné zboží.
- 40 V tom 2 soukeničtí továrníci.
- 41 Z toho 260 dělníků v soukenických továrnách (111 mužů a 149 žen), celkem 151 žena.
- 42 V tom 2 soukeničtí továrníci.
- 43 Z toho 16 dělníků v soukenických továrnách (15 mužů a jedna žena), celkem 3 ženy.
- 44 Z toho 3 ženy.
- 45 Z toho 46 žen.
- 46 Z toho 107 žen.
- 47 Z toho 2 ženy.
- 48 Z toho 2 ženy.
- 49 Z toho 2 ženy.
- 50 Z toho jedna žena.
- 51 Z toho 127 žen.
- 52 Ostatní textilní výrobci existovali jen ojediněle. Byl to výrobce houní v o. Jihlava-venkov se 14 zl. výdělkové daně a 4 zl. daně z příjmu (přehled B uvádí majitele tohoto závodu v Jihlavě), výrobce koberců v o. Dačice se 17 zl. výdělkové daně a 5 zl. daně z příjmu, přádelnu bavlny v o. Dačice s 21 zl. výdělkové daně a 11 zl. daně z příjmu, 5 výrobců vaty v o. Jihlava-venkov (přehled B uvádí pouze jednoho, zato dalšího zná v Jihlavě) se 3 dělníky a s výdělkovou daní 41 zl. a daní z příjmu 16 zl. a přehled B zná i 2 výrobce nitkového díla (centikáře) v o. Třebíči se 2 dělníky.
- 53 Z toho jedna žena.
- 54 Z toho 38 žen.
- 55 Z toho 4 ženy.
- 56 Z toho 13 dělníků v továrně na obuv (11 mužů a 2 ženy), celkem 4 ženy.
- 57 V tom 2 majitelé továrny na obuv.

- 58 Z toho 51 dělník v továrně na obuv (43 mužů a 8 žen), celkem 12 žen.
- 59 Byly to švadleny (5 závodů, z toho 2 v Jihlavě s výdělkovou daní 5 zl., dále v o. Velké Meziříčí — 8 zl., Nové Město — 4 zl. a Třebíč — 8 zl. výdělkové daně a 2 zl. daně z příjmu). Též nitář v o. Telč s 16 zl. výdělkové daně a 5 zl. daně z příjmu, papučáři (6 závodů, a to 5 v Jihlavě s jedním dělníkem a 26 zl. výdělkové daně a jeden, popř. podle přehledu B 3 živnostníci v o. Jihlava-venkov, se 4 zl. výdělkové daně), čepičáři: 3 závody, a to v Jihlavě s 5 zl., v o. Bystřice se 4 zl. a v o. Jihlava-venkov se 3 dělníky a 5 zl. výdělkové daně, a modistky (7, popř. podle přehledu B 15 v Jihlavě se 3 dělníci a 46 zl. výdělkové daně a 4 zl. daně z příjmu a jedna v o. Telč s 5 zl. výdělkové daně; přehled B zná ještě 3 majitelky těchto živností v o. Třebíč se 2 dělníky-muži a po jedné v o. Jihlava-venkov, Velké Meziříčí a Žďár).
- 60 Z toho 11 žen.
- 61 Přehled B zná výrobce hracích karet v Jihlavě s jedním dělníkem a s výdělkovou daní 5 zl. a v o. Jihlava-venkov 2 dělnice tohoto oboru. Podle přehledu B byl v Jihlavě i výrobce pouzder se 2 dělníky a další bez dělníků v o. Telč.
- 62 Přehled C uvádí dělníky v parních a uměleckých mlýnech společně s dělníky ve vodních mlýnech.
- 63 Přehled B nerozlišuje mezi parními a uměleckými mlýny a mezi mlýny vodními.
- 64 Z toho jedna žena.
- 65 Z toho 5 žen.
- 66 K tomu 4 koňští řezníci.
- 67 K tomu jeden koňský řezník.
- 68 K tomu jeden koňský řezník.
- 69 Z toho 2 ženy.
- 70 Z toho 2 ženy.
- 71 Z toho jedna žena.
- 27 Z toho jedna žena.
- 73 Šlo však o závody středního rozsahu. Ve Žďáře byli 3 výrobci bramborového sirobu a hroznového cukru platící 30 zl. výdělkové daně a 11 zl. daně z příjmu; tato výroba zde byla podle přehledu G provozována továrním způsobem. V Jihlavě byl závod na výrobu kávovin se 14 zl. výdělkové daně a 4 zl. daně z příjmu, v kraji bylo 6 výrobců sodové vody (3 v o. Dačice s 24 zl. výdělkové daně a 8 zl. daně z příjmu, v Jihlavě s 10 zl. výdělkové daně a 3 zl. daně z příjmu, v o. Velké Meziříčí se stejnou výdělkovou daní a 2 zl. daně z příjmu a v o. Třebíč se 16 zl. výdělkové daně a 5 zl. daně z příjmu, mimoto byl evidován dělník v o. Jihlava-venkov zaměstnaný při této výrobě. Výrobce sýra v o. Velké Meziříčí odváděl jen 5 zl. výdělkové daně.
- 74 I když přehled B uvádí v Jihlavě majitele cukrovaru a podle přehledu C bylo v o. Žďár 8 cukrovarnických dělníků a v o. Nové Město 2 tito dělníci. Přehled B uvádí rovněž 2 majitele sladoven: v o. Dačice je označen jako majitel sladovnické továrny a další majitel sladovny a 5 sladovnických dělníků je uvedeno v o. Telč.
- 75 Z toho 3 ženy.
- 76 Z toho 216 žen.
- 77 Z toho 18 žen.
- 78 Z toho 3 ženy.
- 79 V o. Třebíč je uvedena nepatrná výroba tučných olejů se 3 zl. výdělkové daně a v o. Bystřice pracoval při této výrobě jeden dělník. V o. Velké Meziříčí byla výroba kompostu (popř. umělých hnojiv) zdaněná 8 zl. výdělkové daně a 2 zl. daně z příjmu. Přehled B zná i 4 destilátéry v Jihlavě (přehled C zná při této výrobě 4 dělníky a jednoho dělníka v o. Jihlava-venkov zaměstnaného při destilaci), dále smolaře v o. Dačice s jedním dělníkem, voskáře v o. Dačice a Třebíč a chemika v Jihlavě. V o. Bystřice byli 2 uhlířští dělníci, tato živnost zde ale nebyla evidována.
- 80 Přehled C nerozlišuje mezi dělníky pracujícími u architektů a stavitelů a u zednických mistrů, dělníky proto uvádím u zednických mistrů.
- 81 Z toho 4 ženy.

- 82 V Jihlavě působil ještě čistič kanálů s 5 zl. výdělkové daně, v o. Dačice štukatér a v o. Nové Město byl zjištěn rybníkářský dělník, tato živnost zde ale není uvedena.
- 83 Přehled B uvádí ještě v Jihlavě 2 malíře na skle a přehled C 6 těchto dělníků, dále malíře porcelánu (se 4 dělníky), modeléra, rytce a rytce skla. Dále celkem 4 výrobce umělých květin (2 v Jihlavě, v o. Nové Město a Třebíč, zde se 3 dělnicemi), v o. Bystřice nebyla sice samostatná živnost provozována, přehled C ale uvádí 4 dělnice při výrobě umělých květin, podobně v o. Žďár, kde se touto výrobou živil muž a žena. Rovněž sochaře přehled A nezná, podle přehledu B byla ale tato živnost provozována v o. Jihlava-venkov (se 12 dělníky podle přehledu C) a v o. Velké Meziříčí (zde s jedním dělníkem); v o. Bystřice nešlo o samostatnou živnost, při této výrobě zde ale pracovali 4 dělníci a v o. Telč jeden dělník; přehled C zaznamenává při této výrobě celkem 18 dělníků. Samostatná výroba tlačeného kovového zboží není uváděna v žádném přehledu, podle přehledu C pracoval ale při ní v o. Jihlava-venkov jeden dělník.
- 84 Přehled B uvádí navíc tyto živnostníky: ve skup. III uzdáře a kroužkaře, hutníky, hamerníky a hrubokováře, zvonaře, pasíře, motykáře, kotláře, plátovače, kosaře (výrobce kos) a výrobce tkalcovských paprsků, ve skup. II majitele kamenolomu, ve skup. IV varhanáře, výrobce spřádacích kol, výrobce tkalcovských stavů, výrobce harmonik, mykače vlny, výrobce bandáží, výrobce klavírů a výrobce měchů na stáčení (píva), ve skup. V majitele rafinerie skla, ve skup. VI kopytáře, šindeláře, majitele továrny na nábytek, majitele továrny na pletení rákosu, knoflíkáře, výroce dřevěných kolíků a zdobitele, ve skup. VII. výrobce strun a výrobce štětek, ve skup. VII výrobce nitkového díla (cetinkáře), ve skup. IX majitele továrny na obuv a výrobce prádla, ve skup. X výrobce pouzder, ve skup. XI továrnu na tabák, majitele sladoven, majitele cukrovaru a koňské řezníky, ve skup. XII chemika, voskáře, smolaře, výrobce střelného prachu, ve skup. XIII štukatéra a ve skup. XIV litografa, malíře na skle, malíře porcelánu, výrobce umělých květin, sochaře, modeláře, rytce a rytce skla.

Příloha

MÍSTA S DESETI A VÍCE PROCENTY PRŮMYSLOVÝCH A ŽIVNOSTENSKÝCH DĚLNÍKŮ V ROCE 1880

1. Vříšť, o. Nové Město na M.	25,52 %
2. Horní Meziříčko, o. Telč	23,70 %
3. Handlovy Dvory, o. Jihlava-venkov	23,65 %
4. Třešť, o. Jihlava-venkov	23,55 %
5. Ujčov, o. Bystřice n. P.	23,11 %
6. Štěpánov n. Svr., o. Bystřice n. P.	22,29 %
7. Jihlava	22,01 %
8. Stonařov, o. Jihlava-venkov	21,49 %
9. Bystřice n. P.	21,33 %
10. Zámek Žďár, o. Město Žďár	21,19 %
11. Dřevěné Mlýny, o. Jihlava-venkov	20,20 %
12. Třebíč s židovskou obcí	19,93 %
13. Velká Bíteš, o. Velké Meziříčí	19,93 %
14. Matějovice, o. Dačice	19,58 %
15. Velké Meziříčí	19,33 %
16. Velký Beranov, o. Jihlava-venkov	19,16 %
17. Podklášteří, o. Třebíč	18,03 %
18. Horní Radíkov, o. Dačice	17,89 %
19. Jimramov, o. Nové Město na M.	17,06 %
20. Nové Město na Moravě	16,73 %
21. Nová Říše, o. Telč	16,58 %
22. Město Žďár	16,17 %
23. Kuklík, o. Nové Město na M.	16,07 %
24. Josefov, o. Bystřice n. P.	15,76 %
25. Dolní Hamry, o. Město Žďár	15,64 %
26. Mrákotín, o. Telč	15,55 %
27. Olešnička, o. Bystřice n. P.	15,45 %
28. Malý Jeníkov, o. Dačice	15,18 %
29. Radňovice, o. Nové Město na M.	15,11 %
30. Studená, o. Telč	14,87 %
31. Vladislav, o. Třebíč	14,21 %
32. Maříž, o. Dačice	14,12 %
33. Česká Olešná, o. Telč	13,87 %
34. Palupín, o. Telč	13,69 %
35. Strachujov, o. Bystřice n. P.	13,69 %
36. Dačice	13,10 %
37. Měřín, o. Velké Meziříčí	12,81 %
38. Pernštejn, o. Bystřice n. P.	12,79 %
39. Týn, o. Třebíč	12,59 %
40. Unčín, o. Bystřice n. P.	12,58 %
41. Kamenice, o. Jihlava-venkov	12,56 %
42. Horní Rožínka, o. Bystřice n. P.	12,56 %

43. Mutná, o. Dačice	12,55 %
44. Křižanov, o. Velké Meziříčí	12,47 %
45. Puklice, o. Jihlava-venkov	12,39 %
46. Dolní Bolíkov, o. Dačice	12,20 %
47. Najdek, o. Město Žďár	11,95 %
48. Rožná, o. Bystřice n. P.	11,93 %
49. Olšany, o. Dačice	11,86 %
50. Slavonice, o. Dačice	11,76 %
51. Studnice, o. Nové Město na M.	11,62 %
52. Švařeč, o. Bystřice n. P.	11,56 %
53. Budeč, o. Dačice	11,46 %
54. Hory, o. Telč	11,41 %
55. Dolní Němčice, o. Dačice	11,39 %
56. Horní Bobrová, o. Nové Město na M.	11,34 %
57. Habří, o. Bystřice n. P.	11,29 %
58. Kostelní Vydří, o. Dačice	11,17 %
59. Krásné, o. Nové Město na M.	11,11 %
60. Dolní Bobrová, o. Nové Město na M.	11,11 %
61. Strážek, o. Bystřice n. P.	11,06 %
62. Brtnice, o. Jihlava-venkov	10,94 %
63. Batelov, o. Jihlava-venkov	10,90 %
64. Krahulčí, o. Telč	10,85 %
65. Blažkov, o. Bystřice n. P.	10,69 %
66. Jámy, o. Město Žďár	10,63 %
67. Horní Pole, o. Telč	10,61 %
68. Bohuslavice, o. Teloč	10,45 %
69. Praskolesy, o. Telč	10,42 %
70. Hrdá Ves, o. Bystřice n. P.	10,31 %
71. Dalečín, o. Bystřice n. P.	10,28 %
72. Bílkov, o. Dačice	10,23 %
73. Nová Ves u Nového Města na M., o. Nové Město na M.	10,18 %
74. Líšná, o. Nové Město na M.	10,09 %
75. Kovářová, o. Bystřice n. P.	10,00 %